

ԱՅԹԻՐ

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր

№ 2

Աւօյի տրաքքները Ար. Մհրարեան
Քեափաղե Մուս (աւանդութիւն) . . . Յար. Թումանեանց
Արագիլ Պերճ Պռօշեանց
Նսչեմկարող (բանաստեղծութիւն) . . . Շանթ
Գթառատ թչնամուսաղբիւր (Թարգ.) Ս. Աւետեանց
Արիու թեան թեերը (ժ. Սանդից) . . . Յար. Թումանեանց

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն Զ Ր Ո Յ Յ Ն Ե Ր

Կենդանիների աշխարհում . . Վ. Լուսկիվիչի
Զեռագրից Թարգմ. Կ. Դիւնազարեան

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք

1. Փիղ-դայեակը. 2. Զուկ-մոմ:

Զ Ո Ի Ա Ր Հ Ա Լ Ի Ք

Թուարանական ինդիր. Հանելուկներ (4 հատ.), Հանելուկ-
հանար. Նախընթաց № 1-ի հանելուկների բացատրութիւնը:

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Թ Ի Ի Ն

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԵՒ

Յ Ա Ի Ե Ղ Ո Ի Ա Ծ Ո Վ

Դաստիարակների համար

ՏԱՄՆԵԻՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

№ 2

Փ Ե Տ Ր Ո Ի Ա Ր

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Типография Груз. Издат. Т—ва. | Տպարան Վրաց. Հրատ. Ընկ.
1893

9 4 4 4 4 4

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

OF THE

UNIVERSITY OF CHICAGO

1891

CHICAGO, ILL.

1891

1891

1891

ԱԼՕՅԻ ԱՐԱՐՔՆԵՐԸ

I

Լրախ և զուարթ մանուկները
խմբուել էին և ուզում էին
մի խաղ սարքել: Մէկն ա-
սում էր՝ եկէք «աչքակապուկի»
խաղանք, միւսը՝ «կուան-թօ-
փի», երրորդը՝ «ազագամի»:

Բայց ոչ մի կերպով նրանց խաղը գլուխ չէր
գալիս, որովհետեւ մէկի առաջարկածը միւսը
չէր ընդունում, իսկ սրա կամեցածն էլ ուրիշ-
ները չէին ուզում:

Այդ բոպէին որտեղից դուրս պրծաւ կաղ
Սահակը, որին բոլորն էլ լաւ ճանաչում էին:
Հէնց որ մանուկներն նրան տեսան, բոլորի
փրթկոցն էլ բարձրացաւ. Սահակը չը զարմա-
ցաւ, որովհետեւ գիտէր որ այդ չարաճճիները
իրանից ձեռք չը պէտք է վերցնէին: Եւ ճիշտ,
հէնց որ նա սկսեց օրօրուելով առաջ շարժուել,
մանուկներն էլ սկսեցին ետեւից նրա նման կա-

ղալով գնալ: Ի՞նչ անէր նա. մէկը չէր, երկուսը չէր, որ կարողանար նրանց հախիցը գալ: Քանի՜նա բարկանում էր մանուկների վրայ, այնքան նրանք երես էին առնում: Մինչև անգամ երբ նա յոգնած նրանց վրայ շատ զայրանալուց, շարունակում էր իր ճանապարհը որ մի կերպ ազատուի նրանց ձեռքից, մանուկները կամաց կամաց, ծածուկ գալիս էին՝ նրա ետևից «աֆ» անում, բաց ոտը կմտտում և ծիծաղելով յետ դառնում:

Սահակի համբերութիւնը որ հասաւ, սկսեց ձեռափայտը նրանց ետևից շարտել. այդ էլ չ'օգնեց, մանուկները նրա ձեռափայտը վերցնում էին և իրան նման օրօրուելով՝ ետևից գնում: Խեղճ Սահակն ի՞նչ կարող էր անել, մնում էր սառած կանգնած:

—Այ, ձեր ծնունդը չորանայ հա, — վերջապէս կատաղութեան հատած գոռաց Սահակը. թէ ես չը գնամ ձեր տուն և մէկ մէկ ձեր ծնողներին չը պատմեմ, բաս ես մարդ չեմ լինիլ:

Ամենից շատ նեղացնում էր նրան մանուկներից ամենաչարաճճին — Ալօն: Երեխաները գուցէ էլի հանգիստ չը թողնէին Սահակին, եթէ դարբին Ալէքը հեռուից չերևար, որ տեսնելով մեր յոգնած և տանջուած Սահակին ու հասկանալով ամենը, վրայ պրծաւ երեխաներին և եթէ մէկն ու մէկին բռնէր, վայն եկել, տարել էր նրան:

—Բա էս Աստուած կը վերցնի, հոգիս այստեղ հասցրին այդ... այդ... ասաց Սահակը. —

մանաւանդ Մուկուչի տղայ Ալօն ինձ հաւատից հանեց...

—Եթէ դրանց մեծերին կը տեսնեմ, ինչ որ աչքովս տեսայ, բոլորը կը պատմեմ: Մուկուչի տղի ճաշն էլ էփիլ կը տամ, հանգստացրեց նրան դարբինը և շարունակեց իր ճանապարհը:

II

Լաղուց մանուկները փախել էին և մտել մի չարդախի տակ: Բայց այդտեղ էլ նրանք չընդհատեցին իրանց չարութիւնները: Նրանք հիմայ էլ սկսեցին մէկ-մէկու ծաղրել և զանազան ածականներ կապնել:

—Պահ, սրա բերանը ամմա մեծ ա հա՛, եթէ մի գոմէշ ընկնի՝ սաղ սաղ կուլ կը տայ, ասում էր մէկը միւսին:

—Հլա սրան մտիկ, սրա տնազին, կասես ապին պոկած կաշաղակ լինի, պատասխանում էր երկրորդը:

—Ով խօսայ, չը խօսայ, դու պէտք է տաղ անես...

—Ի՞նչի...

—Տղէք, հլա սրա պլըզիկ աչքերին մտիկ տուէք. «աչքերը, աչքերը, կասէք մեր բաղի քաջքերը»...

Այս խօսքերի վրայ միւս մանուկները քրքրիջ բարձրացրին և ծափ տուին: Այս վերջինը՝ ում ուղղուեցին այդ խօսքերը, հանաքը մոռացաւ և քիչ մնաց կռիւ էր սարքում: Բայց ինչ

կարող էր անել, պէտք է խօսքով յաղթէր ընկերին, ոչ թէ բռնացրով:

Նա մտածեց, մտածեց և յանկարծ ասաց.
— Է՛յ, անհամ լորի, ո՞ւմ ես տնազ անում:

Այս խօսքի վրայ մանուկները սկսեցին ծիծաղել, որովհետեւ այդ պատասխանն այնքան անշնորհք էր, որ ոչ մէկին չէր սազում: Մանուկները ծիծաղեցին, ծիծաղեցին և նրա անունը լորի կացրին:

Վերջինս աւելի վիրաւորուեց այդ ածականից և համարեա արտասուալից, բռնացքը սեղմած՝ հեռացաւ նրանցից: Մէկը մինչև անգամ ետևից ծիծաղելով ասաց.

— Լորի աղբէր, այդ ո՞ւր ես գնում...

Միւսն էլ նրա փոխարէն պատասխանեց.

— Լորի բերելու... մեծ պանն եկել է...

Այսպէս ծիծաղում էին նրանք և իրանց ընկերի ետևից նայում: Այդ ժամանակ մանուկներից երկուսը մէկ մէկու ականջում մի ինչ որ փսփացին, մինչդեռ ընկերները շարունակում էին իրանց խօսքն ու զրոյցը: Նրանցից մէկը գորտի պէս ծածուկ եկել, ձգուել էր չարածձի Ալոյի ոտքերի տակ, ետևի կողմից: Միւս ընկերը եկաւ նրան խօսեցրեց, խօսեցրեց և յետոյ ասաց.

— Մի քիչ դէնը կաց, ինձ էլ տեղ տո՛ւր...

Ալօն հէնց որ յետ գնաց, ոտները մնացին ընկերի մէջքին, իսկ գլուխը թրանխ՝ գետնին. պառկած ընկերը ծիծաղելով վեր կացաւ տեղից, իսկ Ալօն չէր կարողանում վեր կենալ, մնացել էր գետնին գլուխկոնձի տուած...

Նա էլ տեղից վեր կացաւ, շորերը թափ տուեց և կանգնեց ընկերների մօտ: Նա էլ ընկերների պէս փառ-փառ ծիծաղում էր, որովհետև իրան քէֆն էլ էր եկել, որ առանց իրան գիտենալով՝ փառաւոր կերպով գլուխկոնձի էր տուել: Բայց երևում էր որ մի տեղը ցաւ է տուել: Եւ նա մտածում էր մի կերպով ի հարկէ կատակի ձևով, իրան գլխին օյին սարքողների հախից դալ: Երբ մի առ ժամանակ անցել էր և համարեա մոռացել էին Ալօյին, որ շատ քիչ էր ծիծաղում, նա եկաւ, մօտեցաւ այն երկու մանուկին: Այդ ժամանակ մանուկներից մէկը ներկայացնում էր թէ ի՞նչ պէս է պառաւը ճախարակ մանում, միսը թէ ի՞նչպէս է ծերուկը լմմացնելով խօսում, երրորդը թէ կոյր աղքատը ի՞նչպէս է ողորմում թիւթիւն խնդրում, և այլն: Այդ ժամանակ Ալօն, որ նրանց արարքներից իր ծիծաղն էլ էր գալիս՝ ասաց.

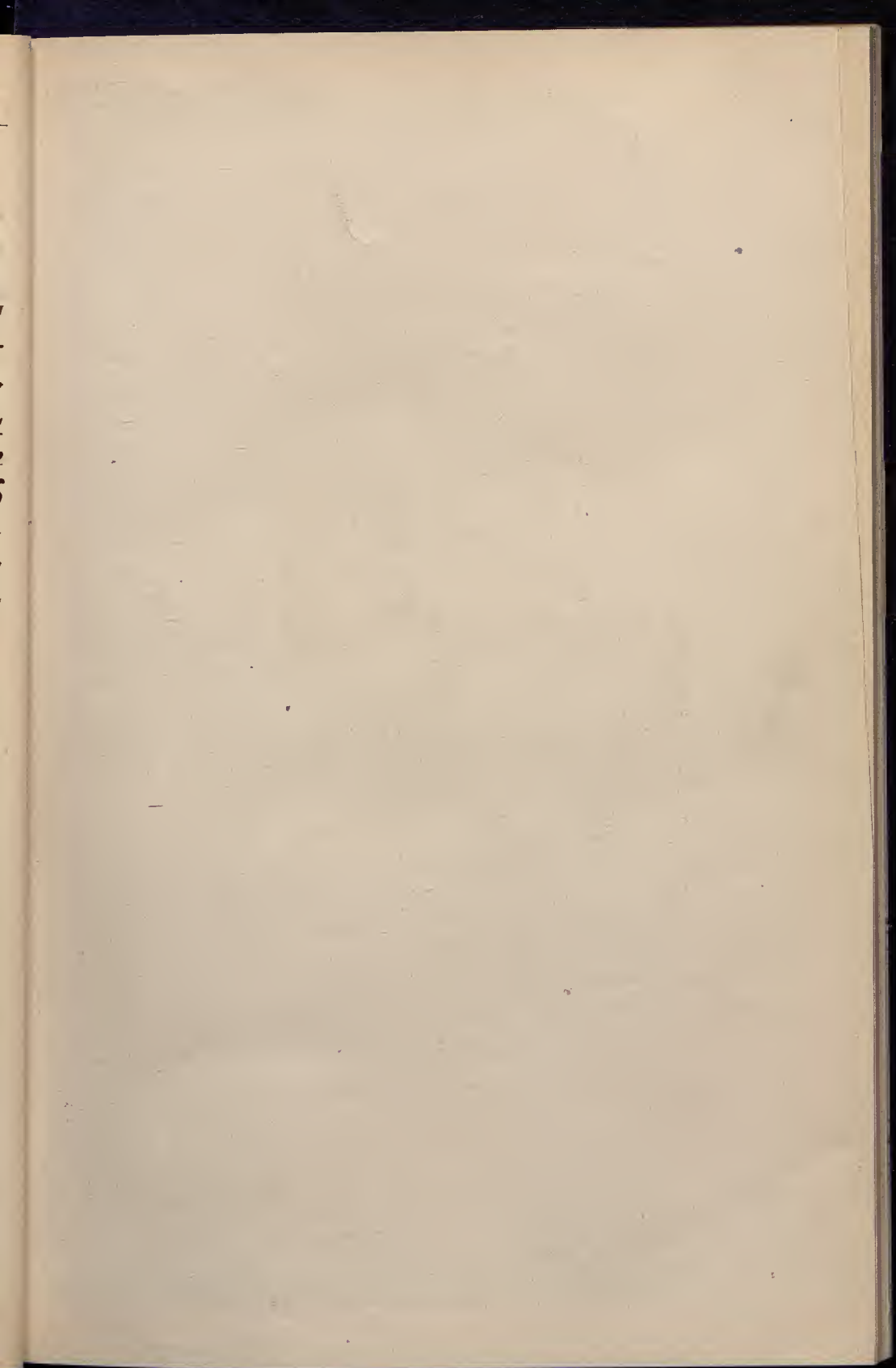
— Գիտէ՞ք կօշկակարը ի՞նչպէս է կարում այ այսպէս. այս ասելով նա իրան ներկայացրեց իբրև կօշկակար և ձեռքերը իբրև թէ կարը տանելով, յանկարծ կռները աջ և ձախ յետ բերեց, որոնք կողքին կանգնած ընկերների փորին ամուր կպան: Սաստիկ ցաւից նրանք վայ արեցին և փորները բռնելով՝ սկսեցին լալ...

Մեր չարածձիւների լեզին պատուեց. տեսնելով որ իրանց ծիծաղը լացի փոխուեցաւ, նրանք ձայները կտրեցին, իսկ Ալօն պո՛ւկ աւրաւ...

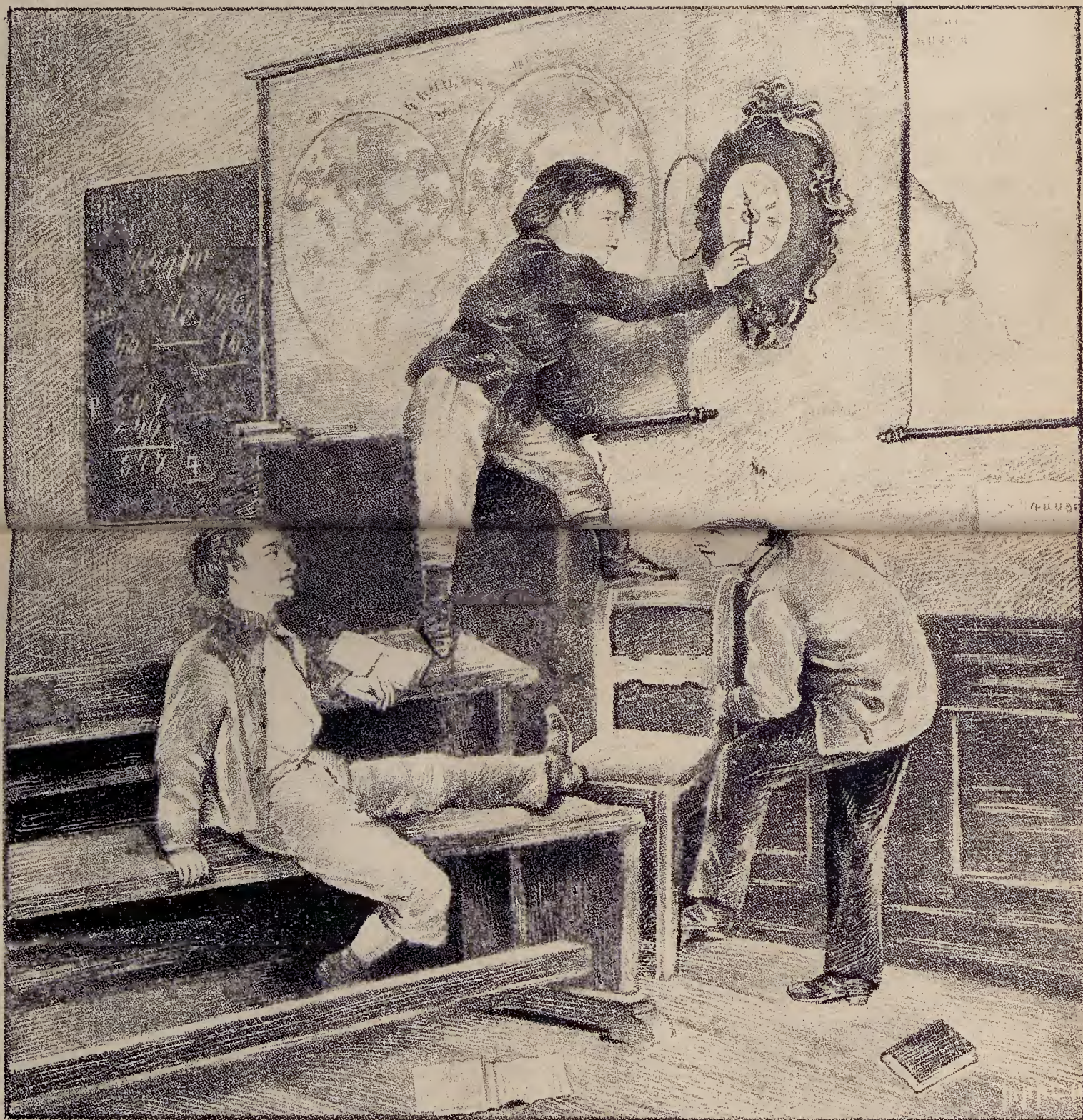
III

Բացի այդ որ Ալօն սատանաների թագաւորն էր և նրա հախից ոչ մի կերպով չէին կարողանում գալ, նա վատ սովորութիւն էլ ունէր. մրգեղէններ էր գողանում: Հէնց որ մեծ պասը սկսւում էր, նրա օրը կորչում էր. էլ ցամաք հացը կուլ չէր գնում, բկում դէմ էր առնում, պէտք է մի բան հետը լինէր, որ անուշ անէր: Նա ծածուկ մտնում էր իրանց մրգեղէնների պահեստը, որ գտնւում էր իրանց տան վերին յարկում և ծոցն ու գրպանները մրգերով լցնելով, հանգիստ սրտով հեռանում վայելելու: Որքան աշխատում էին նրան բռնել, չէին կարողանում, որովհետև եթէ պատահում էր որ ինքը ներսն էր լինում, մայրը կամ մայրը վրայ էին հասնում, նա մտնում էր այնտեղ գտնուող քթոցի տակը և այնտեղ թաղնւում: Ի հարկէ, ոչ ոք չէր կարող կարծել, որ քթոցի տակ մարդ է գտնւում, և նա այդ կերպով ազատւում էր:

Ալօն վախեցաւ, այդ օրն էլ տուն չը գնաց, այլ մտաւ իրանց մրգեղէնի պահեստը և խաղող գողանալուց յետոյ հէնց որ ոտների շրփշրփոց լսեց, այս անգամ էլ մտաւ քթոցի տակ: Հայրը ոչինչ չը նկատելով մտաւ պահեստը, բայց հակառակի պէս այս անգամ քթոցը մի փոքր անյարմար տեղ էր գտնւում, սանդուղքի ծայրին—դռան մօտ: Քթոցը երբեւում էր, հայրը մօտեցաւ որ ոտով ուղղի. յանկարծ... քթոցը

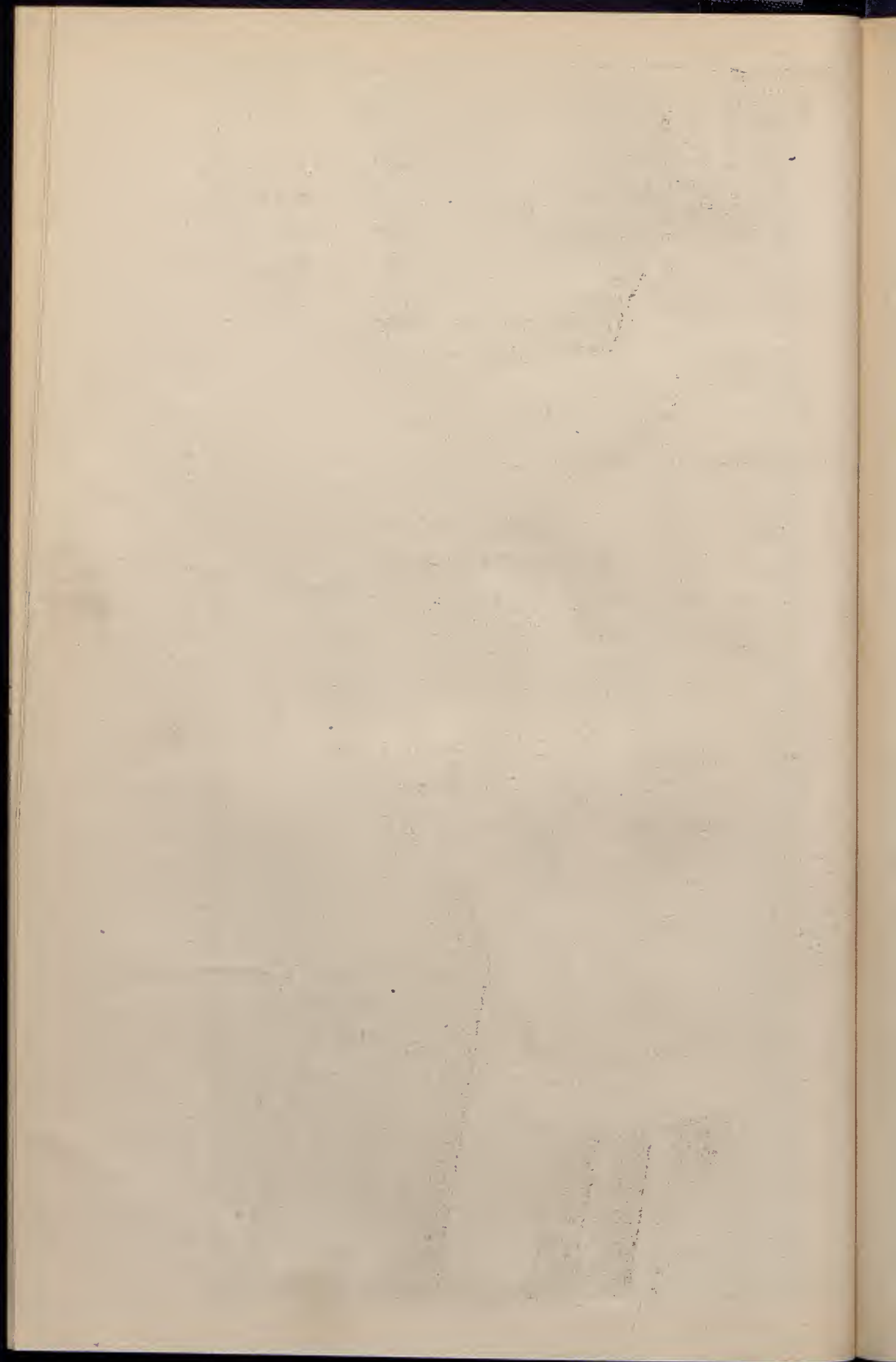

«ԱՂԲԻՒՐԻ» ԱԼԲՈՄ

ЛИТ. К. И. МЕСХИЕВА ТИФЛИСЬ.

II. ՉԱՐ ԱՀԱԿԵՐՏՆԵՐ

սկըհաց և երկու յարկբարձրութիւնից Ալոյի հետ
գլորուեց ներքե...

Յանկարծ աղիողորմ աղաղակ լսուեց ներ-
քեում: Հայրն ու մայրն սրտապատառ վազեցին
և ի՛նչ տեսան. Ալոյի գլուխն ու բերանն արիւն-
լուայ՝ նա վայ վայ էր անում:

Ինչպէս եղաւ՝ նրան ուշքի բերին, շորերով
փաթաթեցին ջարդուած տեղերը. բայց նա չէր
կարողանում տեղից շարժուել, նրա ոտը տակովն
էր եղել և կոտորուել:

Թէև Ալոյին առողջացրին, բայց դրանից
յետոյ նա էլ Սահակի պէս՝ ոտը քաշ տալով
էր ման գալիս...

ԱՐՇԱԿ ՄԵՀՐԱԲԵԱՆ

Ք Ե Ա Փ Ա Ջ Ե Ի Մ Ռ Ա Ի *)

(Աւանդութիւն)

անուկները հաւաքուեցին,
Քուրսու տակը նստոտեցին.
Պապն էլ նստած ծալապատիկ,

Տաքանում էր նոցա մօտիկ:

Հրճում էին կայտառ թոռներ,

Եւ ճլվլում ու ծիծաղում,

Կամ ծերուկի միրքի թելեր

Ուրախ-ուրախ քաշում, խնդում:

Ծերուկ պապն էլ գուրգուրելով՝

Յանկարծ «Հաֆ» էր անուն խսնդով,

Իր թոռներին յանկարծ վախցնում

Եւ նրանց կուշտ-կուշտ ծիծաղեցնում:

Դուրսը ցուրտ էր, սառնամանիք,

Մռայլ, տխուր էր բոլոր երկինք.

Խոշոր ձիւնը քուլա-քուլայ

Թափթփուում էր երկրիս վրայ:

Ահա դուռը լալն բացուեցաւ

Եւ կարմրած քթով մտաւ

Ծիծաղազէմ, ուրախ-ուրախ՝

Պապի մեծ թոռն ձիւնաթաթախ:

— «Պահ, ինչ ես դառել, Մանուկ,

Կարծես լինիս թան ընկած մուկ»,

Ծիծաղելով ասաց պապը. —

«Արի, արի քուրսու տակը»:

*) Այդ լիւռները գտնւում են Գանձակի դուռուում. բարձր
Քեափաղ լիւռան կատարը կարծես թէ փլուած լինի. իսկ Մռաւի
լանջը ճեղքուած է, կարծես մի բանով խփած լինին:

—«Այ պապ, այնպէս ձիւն է թափւում,
 Որ ոչ մի բան չի երևում՝
 Ոչ Մռաւ, ոչ Քեափազ սարը,
 Ոչ էլ նրա ցից կատարը»:

Պապը տխուր գլուխը կախեց,

Քթախոտի տուփը հանեց.

Երկու մատով թունդ բռնոթին

Բռնկացրեց պարարտ քթին.

—«Այ, գիտի հա... Քեափազ սարը

Շատ բարձր էր մի ժամանակ.

Այնքան բարձր էր նրա կատարը,

Որ կորչում էր ամպերի տակ:

Մի պալծառ օր Քեափազ սարը

Եւ հարեան իր Մռաւը

Հաց թխելիս վիճել սկսան՝

Ու վիճելիս շատ տաքացան:

—Ողջ աշխարհի լեռներէից ես

Բարձր եմ, գոռաց Քեափազն այսպէս:

—Չէ, ես բարձր եմ քեզնից, ասաց

Մռաւ սարը խիստ զայրացած:

Ք ե ա փ ա զ

Իմ վեհ գլխով շուաք եմ գցում

Ու Երեւան իմ տակ ծածկում,

Իսկ դու թնչ ես... մի թույլ, փտած

Հողաբլուր, թզուկ ընկած:

Մ ռ ա լ

Բարձրութեամբըս պարզ աչքերով

Նայում եմ ես ողջ աշխարհին,

Իմ լանջի տակ քեզ թողնելով.

Թքեմ խարխուլ քո կատարին...

Երկու լեռները կատղած կերպով

Մռնչացին բարձր ձայնով.

Դաշտեր, ձորեր նրանց ձայնից

Որոտացին մի անգամից:

Ահա՛ վեճը մարտի փոխուեց,—
 Յանկարձ Քեափազն շամփրով զարկեց
 Իր հարևան Մռաւ լեռան,
 Լանջը ճեղքեց, կիսեց նրան:
 Մռաւն էլ խկոյն սաջը *) վերցրեց
 Եւ Քեափազի ճակտին խփեց.—
 Դղրդաց շուրջը... լեռը փլաւ,
 Գոռոզ կատարն խորտակուեցաւ...
 Մարդիկ, գազան և անասուն
 Սարսափահար ու իլացած,
 Այս ու այն կողմ էին վազում,
 Ապուշ դարձած ու շշկուած:
 Լեռ-քարերի զրրորոցը
 Եւ շրջակայ դղրդոցը
 Երկու ամիս չէր դադարում,
 Չէր դադարում ու վերջանում:
 Աստուած մեզնից հեռու տանի,
 Ծնա դժուար էր, զարհուրելի...
 Դուք տեսել էք Գեօգ-գեօլ լիճը,
 Այն՝ որ մեծ-մեծ ձուկ կայ մէջը.
 Նրա տեղում մի ժամանակ
 Հոսում էր մի փոքրիկ գետակ.
 Երբ որ լեռը խորտակուեցաւ,
 Ջրի առաջն կտրեց բնաւ:
 Հաւաքուելով, հաւաքուելով՝
 Ջուրը կանգնեց, դարձաւ մի ծով.
 Երբ Քեափազը հանգստացաւ,
 Տեսաւ նրան և զարմացաւ»...

Պապը լռեց: Դեռ բաց-բերան
 Նայում էր մեծ թոռը նրբան.
 Իսկ փոքրիկներն լռիկ մնջիկ՝
 Արդէն քնած էին քաղցրիկ:

ՅԱՐ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆՅ

*) Ս ա ջ-բոլորածն երկաթէ թիթեղ է, որի վրայ հաց են թխում:

Ա Ր Ա Փ Ի Լ

արտի վերջերքն է, Արարատեան աշխարհքը
գուրս է եկել ձմեռուալ տխուր կերպարան-
քից, կանաչը փռուել է արեւկող դաշտերումը,
տարագնաց թռչունների մեծ մասը վերա-
դարձել են և երկրին կենդանութիւն են տուել:
Ծիծեռնակները նորոգում են իրանց հին հին բները, սա-
րեկները պատերի ծակերն են մեծացնում, սարի բլրուլը քա-
րափների կրճքերին է իր ձագառանման ցեխի տնակը յօրի-
նում, արտուտիկն երկու թղաչափ բարձրացած աշնանացան
արտերի մէջն է իր բունը շինում, ագռան ու կաշաղակը
բարձր ծառերի ճղքների ապահով տեղերն են ընտրել ու
գործում են, փայտփորիկը ծառերի սիրտն է իր սուր կտու-
ցով քրքրում: Ո՛ր մինն ասես, թեւաւորները խօսքը մէկ ա-
րած՝ տարածուել են մեր դաշտային գիւղերն և իրանց ու-
նեցած շնորհքը ցոյց են տալիս:

Ուրախ է այս ժամանակ գիւղացին, նրա ծուլութեան
ու թմրածութեան ձանձրացուցիչ օրերն անց են կացել, նրա
կռները բան են ընկել, նրա ճակատը քրտնում է, նա իր
ծամած հացը հանգիստ սրտով է կուլ տալիս, նա գուրսն իր
եզան, իր գութանի, իր բահի հետ է, իսկ նրա կինն ու
ընտանիքն իրանց տղամարդկանց համար կերակուր պատրաս-
տելու հոգսումն են: Հարսն ու աղջիկ դաշտերն և արտերը
ցրուած՝ բանջար են քաղում:

Եթէ ուզենանք գործ համարել մեր փոքրիկ գոթերի խա-
ղերը, անգործ և ոչ մի շունչ կենդանի չի մնացել: Գոթու-
թիւն չէ, հապա ինչ է երեխաների արածը. արևի առաջին

Ճառագայթի հետ ծածկի տակից դուրս են գալիս, վերջին ճառագայթի հետ տուն մտնում. կալերումն ու կտուրներումը նրանց վազվզելուցն և ճիչ ու ծուռցից դադար չը կայ:

Լաւ, որ գիւղաբնակ թռչունները սովոր են երեխաների չարութիւններին, նրանց մանկական անմեղ խաղերը սիրելի են սարեկին, ծիծեռնակին և ծտերին, հէնց դրա համար է, որ իրանք՝ այդ երգիչ փետրաւորներն աշխատում են մանուկների սիրտն ուրախացնել իրանց հոգեզմայլ տաղերովն ու խաղերովը, մի կողմից բներն են շինում, մի կողմից անդադար երգում են:

Մարատեան դաշտի բազմաթիւ գիւղերի մանկական ուրախութեանը մասնակից են և Փ. գիւղացի տէրտէրի հինգ տարեկան աղջիկ Ջանազանը և եօթը տարեկան Արսէնը:

Ուրիշների նման քոյր ու եղբայր երբեմն երբեմն ընդհատում են խաղն և իրանց կտրի վրայից աչքները դէպի Էջմիածնայ կողմը դարձնում:

— Էս օր էլ չեկան, ասում է Արսէնը:

— Ի՛նչ լաւ կը լինէր՝ էգուց քնից զարթնէինք ու նրանց ձէնը մեր ժամի կտրից լսէինք:

Միւս օրը մանուկների ձայնն Սատուած լսեց:

Լուսադէմին իրանց տատը՝ տէրտէրի մայրը զարթնացրեց երեխաներին և ասաց.

— Շուտ հագնուեցէք, գիւղն արագիլներով լցուել է, մերոնք էլ եկել են:

Երեխայքը չը հասկացան, թէ ինչպէս շուտ հագնուեցին:

Նրանց ուրախութեանը չափ չը կար. նրանք էս օր չը վազեցին հարևանների կտուրները՝ ընկերների հետ խաղ անելու:

Ոչ մի երեխայի մտքով այսօր խաղալ չի անցնում, բոլորը պարապած են իրանց նոր հիւրերով:

Շատ քիչ տուն կը լինի, որ գէգերի գլխին, հին աւե-

րակների բաշերին, ճղքնաշատ բարձր բարդի ծառերի վերայ չունենան արագլի բներ:

Տերտերի տունը ժամի մօտն էր:

Նկեղեցու պատի վերայ մի ուղտաբեռը ցախ էր դիպուած: Յախերի գլխին կանգնած էին վեց հատ արագլի:

Այս երկարակտուց, երկարոտն, երկարավիզ թռչունների վերայ էին մանուկների երեկուտան խօսակցութիւնը, արագլիներն էին նոր հիւրերը, այսօր առաջին անգամն էին վերագաւնում նրանք տաք հարաւից:

Երեսայքը թռան կտուրն և ուրախ ուրախ գոչեցին. «բարով եկար արագլի, գու, արագլի, բարով եկար»:

Այս մի երգի սկսուածք էր, որի շարունակութիւնը մանուկները չը գիտէին:

Շատ հին երգ է այս:

րագլիները կանգնած էին իրանց բնի վերայ ու գլխները մէկ երկինք բարձրացրած, մէկ երկիր խոնարհած՝ կրկնւացնում էին:

— Էն ինձ են բարև տալիս, ասում է քոյրը:

— Չէ, ինձ, հակառակում է եղբայրը:

— Երկուսիդ էլ են բարևում, ամբողջ գիւղին էլ, նրանց վէճը վերջացրեց կտուրը բարձրացող տատը:

Տատի ասածը, կարծես, ճիշտ էր. արագլիները կանգնած տեղը մի ոտքի վերայ կտուցներն իրար զարկելով՝ գլխները շարժելով՝ անգագար պտոյտներ են անում և կարծես ողջունում են բոլոր գիւղին:

— Տես, տատի, ծտերն ինչպէս ուրախացել են, ասաց Արսէնը, ինչպէս քաղցր ձէնով ճկճկում են:

— Ուրախացել են, քաղցրիկս, ուրախացել, գլխի շարժումով համաձայնեց տատը. ծտերի համար էս օր մեծ տօն է. նրանք բարևում են իրանց պահող պահպանողին. չէք տեսնում՝ քանի հազար ծտեր արագլի բնի ցախերի արանքումն են իրանց համար բուն շինել. ծտերը լաւ գիտեն, որ արագլի ահից ոչ օձ, ոչ ուրուր, ոչ կատու և ոչ մի ուրիշ թշնամի չի կարող նրանց բնին մօտենալ, նրանց ձուերը խմել,

կամ ճուտերն ուտել: Հէնց դորա համար է, որ պստիկ ծըտերն էսպէս ուրախ են արագիլների դալուն:

— Հապա մենք ընչ^ք ենք ուրախանում արագլի գալովը, հարցրեց Զանազանը:

— Մենք էլ, գառնո՛ւկս նրա համար ենք ուրախ, որ արագլի գալը մեր համար բարեբաղդութիւնի և յաջողութիւնի նշան է, փորձած է, որ ինչ գիւղում արագլի բուն շատ կայ, էն գիւղի վրայ Աստծու աչքը քաղցր է: Եդ պատճառաւ է, որ մարդիկ արագլին սիրում են և նրան վնաս չեն տալիս:

— Միտս է, հերոս ես ուզում էի բռնել մեր արագլին, երբ որ մեր բակում հաւերի հետ ման էր գալիս, բայց մայրիկը չը թողեց:

— Շատ էլ լաւ արեց, հիմի էլ ես եմ ասում, որ արագլին մօտ չը գնաք, թէ չէ կը խրտնի ու կը փախչի. գիտէք, բալէքս, արագլիը մեր տան բաղդն է. նրան փախցնելով՝ մենք մեր բաղդին քացի տուած կը լինենք:

— Ո՞վ է այդքան ցախը կիտել ժամի պատին, հարցրեց Զանազանը:

— Եդ ցախը նոր չի կիտած, ես չեմ յիշում, ձեր լուսահոգի պապն ասում էր, թէ ժամի շինելու առաջին տարին էս մեր արագիլների պապերն են էդ ցախը հաւաքել ու բուն դրել: Նրանից յետոյ՝ իրանց ժառանգներն են ամէն տարի վրէն աւելացրել, և տեսնո՛ւմ էք, ո՛ւմ բունը մեծ է, նա աւելի հին է: Արագլի բնին ոչ ով չի դիպչում, ինչքան էլ մեծ ձմեռ լինի, արագլի բնից մի չոփ չի կարելի վերցնել. կպչանի համար մի ցախը որ քաշեն, բոլորը կը քանդուի, տեսնո՛ւմ էք՝ ինչպէս կանոնաւոր են ցախեր իրար մէջ դասուած, ինչպէս էլ կօլոլ է շէնքը:

— Արագլի բները, հէնց իմանաս, մեր ծանօթ մօլլա Սլու գտակը լինի, որի վրայ սպիտակ կտաւը մի քանի տակ փաթած է, ծիծաղելով ասաց Արսէնը:

Երեխայքը արագիլներին նայելով իրանց փափազն առան ու խաղի հետ ընկան:

երջինը չէր, ամէն օր տէրտէրի երեխայքն արագ-
լի վերայ խօսակցութիւններ էին ունենում:

Հէնց միւս օրը տատը պատմեց, որ վեց արագլից երկուսն անցեալ տարուան հէրն ու մէրն էին, իսկ չորսը հէրուայ ձագերը. նրանք էլ չըկան, նրանք մի գիշերուայ հիւր էին իրանց պապական տանը, նրանք գնացին ամէն մէկն իր համար նոր ընկեր ճարելու, որ էգ ու որձ դառնան, նոր բներ շինեն, ձու ածեն, թուխս նստեն և ձագեր հանեն:

Տատն ուղիղ էր ասում, եկեղեցու պատի վրայ մնացին հին արագիւնները, որոնց ժառանգաբար սեպհականութիւն էր մնացել այս բունը:

Նրանք սկսեցին կարկատել բնի աւերուած տեղերը, նոր ցախեր աւելացրին և ձագեր հանեցին:

Քանի ձագերը մանր էին, ծնողները հերթով էին գնում կերակուր բերելու, իսկ երբ մեծացան, երկուսը միատեղ էին որսի գնում:

Մէկ էլ տեսար, արագիւլը կտուցին բռնած բերում է մի գորտ, կամ մուկն, կամ օձ և բնի մէջ կտոր կտոր անում ու բաժանում իր ձագերին:

—Տատի, հարցրեց մի օր Զանազանը պառաւին. էսքան կերակուրը որտեղից են գտնում արագիւլները, մեր գիւղումը քսան տեղ բուն կայ:

—Մեր դաշտերը, հոգիս, լիքն են օձերով, ճահիճների գորտերը կռկռոցով գլուխ են տանում, արտերի մէջ հազար տեղ անպիտան մկները ծակեր են բաց արել. եթէ արագիւլը չը լինէր, մենք ցորնի երես չէինք տեսնիլ:

—Բաս օձն արագլին չի կծում:

—Շատ էլ ուզում է օձը վնաս տալ արագլին, շատ էլ հեռը կռուի է բռնւում, բայց միշտ յաղթում է:

—Ո՞նց:

—Արագիւլը թռած տեղը վերեւից տեսնում է օձին և իջնում նրա գլխին կտուցով խփում ու առաջին կանգնում:

Օձը փշաքնում է, վրայ պրծնում և աշխատում է արագլի բաց ոտքը շանթել:

Խելօք է արագելը. նա իսկոյն իր թևի ծերն է բերանին մօտեցնում ու կրկին գլխին կոցում:

Շատ զուր է օձն արագլի փետուրի վրայ իր թոյնը թափում, եթէ չոր փետին, կամ քարին թոյնը կը վնասի, էնպէս էլ արագլի թևին:

Վերջն արագլի կտուցն էնքան է կտկտալով դիպչում օձի գլխին, մինչև որ նրա ուղեղը ցրւում է ու ինքն երկար ու ձիգ փռւում է դաշտի վրայ:

Այնուհետև բռնում է արագլին օձի մէջ տեղից և, ինչպէս ամէն ժամանակ տեսնում էք, օդի մէջ ճօճեցնելով՝ բերում է բունը, բաժին բաժին անում, ձագերին ուտացնում, ինքն էլ կշտանում:

Տառի ջոն, տատի, փաթաթուեցին մի օր պառաւին տէրտէրի երեխէքը, դու խոստացար մեզ պատմել Մարկոսենց խոտի դիզի էրուիլը, քնչ կրկին՝ խոստումդ կատարես:

— Դէ ձեռքս պաչեցէք և խօսք տուէք, որ այսուհետև մեր արագլիների ձագերի վրայ չը գողաք: Երեկ ես տեսայ քեզ, Արսէն, դու ուզում էիր ճչալով վախացնել խեղճ ձագերին, երբ որ իրանց մայրերը բնումը չէին:

— Մեղայ՝ Աստծու, տատի, էլ չեմ անիլ, ասաց և պառաւի ձեռքը համբուրեց Արսէնը:

— Շատ տարի չի ասածս, դու ծնած էիր, Արսէն, սկսեց պառաւը:

Ամառն էր, գիւղումը, համարեա, տղամարդ չըկար, որը դաշտերումն էին, որն էլ գնացել էին առուահան, մեր մեծ առուի ջուրը կտրել էին ու միջի ցեխը մաքրում էին, կնանիքն էլ թագուջակներն *) առած՝ բամբակ քաղհանելու էին գնացել:

Գիւղումը մնացել էին պառաւներն ու երեխէքը:

Հինգ վեց ջահէլ-ջուհուլ, չար երեխէք առուի ցիւրի միջից մի քանի մանր ձկներ էին կալել: Նրանց գլխաւորը Մարկոսենց Պէտինի տղէն-ջրատար Բաղին է լինում: Օ՜հ,

*) Գետինը պեղելու գործիք է:

չար երեխայ էր խեղճը, էնպէս էլ՝ մի օրուան մեղին եկաւ:

— Ի՞նչ էլաւ, ի՞նչ էլաւ, հետաքրքրուեցին երեխայքը:

— Համբերեցէք, կասեմ, կասեմ:

— Էն էի ասում, չար Բաղին վախենում է, որ ձուկն իրանց տանը ձեռիցը չը խլեն, մօրիցը թաքուն մտնում է տուն, տաշտիցը հաց է վերցնում ու ընկերների հետ գնում գիւղի ավին շինած իրանց մարագի կտերը դիզած խոտի ետևը կրակ վառում, որ ձկները խորովեն ուտեն:

Դէզը վաղուց էր դրուած, դրսևից խոտին բոլորովին ձեռք չէին տալիս, բայց ներսը միշտ նոր խոտ էին լցնում ու ձմեռները տաւարին ուտացնում: Եղպէս էլ անում են էն աթարի կամ տարթի դիզատէրերը, որոնց դէզերի գլխին արագլի բուն կայ, ձմեռները միջի վառելիքն էրում են, իսկ պատերին ձեռք չեն տալիս:

Մարկոսենց խոտի դիզի գլխին մի արագլի բուն կարչորս թխիկ ձագեր փետրակալել էին, բայց դեռ թռչել չէին կարողանում, թռերը նոր էին բուսել:

Ոչ մէրն էր բնումը, ոչ հերը. նրանք գնացել էին ձագերի համար կերակուր բերելու:

Կրակը վառուեց, բոցը բարձրացաւ: Երեխէքը ոչինչ չեն տեսնում, նրանք իրանց ձկների հոգսումն են. մէկը դալար փետից շամփուր է շինում, մէկէլը նոր ցախ է դասում:

Ոչ մէկը չի նկատել, որ խոտի դէզը կալել ու վառւում է:

Մէկ էլ էն տեսան, որ բոցը վերցրեց ողջ դէզը: Երեխէքը ձուկն էլ մոռացան՝ հացն էլ, նրանք իրանց գլխի ձարն են տեսնում. ամէն ինչ տեղն ու տեղը թողին ու փախան դէպի դաշտը:

Դէզը խշկեց, իջաւ, դիզի գլխին կիտուած արագլի բնի չոր ցախերն էլ կպան: Տաքութիւնը խեղճ ձագերի ջանք մտաւ. նրանք սփսփում, ճվճվում են, նրանք իրանց մանր թւերը բարձրացնում են, գլխներն երկինք բռնած՝ օգնութիւն են կանչում:

Ծուխն ամպերի մէջ քուլա-քուլայ է անում, խեղճ ճուտերի մէջն ու հէրն էդ ժամանակը հեռու դաշտումը մի սև օձի հետ կռիւ էին տալիս, մէկէլ էն են տեսնում, որ թանձր ծուխն արևի առաջը բռնեց, ծխի հոտն իրանց քիթն ընկաւ:

Դու Աստծու բանը տես, անբան թռչունները ճանաչեցին ծխի միջից իրանց ձագերի հոտը, նրանք հասկացան իրանց անբաղդութիւնը, էլ մտիկ չը տուին, օձին կիսաապանել թողին ու նետի պէս սլացան իրանց բունը:

Նրանք սխալուած չէին, խոտի դէզն էրուել էր, էրուում էր իրանց բունն էլ, լետին շնչումն էին իրանց ձագերը:

Ողորմելի ճուտերը տեսան իրանց ծնողներին և մի վերջին ճիգ թափեցին, որ կարողանան ընկնել իրանց մայրեքի թւերի վրայ:

Սկի հնար կար:

Ձուր ջանք և անօգուտ վաստակ էր անբաղդ ծնողների արածն էլ, նրանք մի քանի անգամ մօտ եկան էրուող բնին, ուղեցան կտուցով հանել, ազատել իրանց ձագերին կրակի ճանգից, հուրհրատող բոցի միջից, բայց հէնց որ մօտենում էին, իրանց թւերն էին սկսում ճռճութալ ու խանձուէլ:

ձար կտրած ծնողները տեսան, որ իրանց ձագերը ճլորուեցին, սալարեցին, թուլացան ու վերջին շնչումը բերանները բաց ու խուփ են անում, կլափին են տալիս, էլ չը դիմացան էս սոսկալի ցաւին, բաղդաւորութիւն համարեցին իրանց ձագերի հետ միատեղ մոխիր դառնալ: Նրանք ցած թողին թւերն ու ընկան ճուտերի գլխին:

Կրակը, որ բոլորել էր ողջ բունը, իր բոցերի մէջ առաւ ու կուլ տուեց չորս ձագերին իրանց ծնողների հետ:

«Գ Թ Ա Ռ Ա Տ Թ Շ Ն Ա Մ Ո Ի Ա Ղ Բ Ի Ի Ր Ը»

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԶՐՈՅՑ

(Վ. Նեմ. Դանչեհոյեց)

արաւանը անցնում էր անապատով... Արեւի կիզիչ ճառագայթները երկնից կրակ էին թափում: Աւագի ոսկեգույն թմբերը սփռւում էին երկար տարածութեան վրայ: Երկինքը կորչում էր մի տեսակ փայլի մէջ: Առջևում տարածւում էր սպիտակ, զաւարուն ուղին. իսկապէս ասած, նա չկար էլ. այդ՝ սատկած ուղտերի ոսկորներն էին, որ ճանապարհի էին նմանում: Զրհօրները հեռու էին մնացել — ուխտաւորները իրանց հետ երկու օրուայ համար ջուր էին վերցրել: Միայն վաղը նրանք հազիւ հասնէին անշուք արմաւենիներով պատած օ ա զ ի ս ի: Դեռ առաւօտեան հեռուից նրանց աչքին երևում էին հրաշալի մ ի ռ ա ժ ն ե Ր *), կապոյտ ջրերով և բազմաստուեր անտառներով: Այժմ դրանք էլ էին ծածկուել: Ամեն ինչ կարծես մեռած էր: Քնածի էին նմանում հեծեալները, որոնք օրօրուելով հետևում էին ուղեցոյց առաջնորդներին: Մէկը սկսեց երգել, բայց երգը կարծես իբրև ծանր քար էր ընկնում նրա սրտի՞ վրայից: Եւ երգողը իսկույն սուս կացաւ: Լռութիւն է տիրում ամեն տեղ. լսում են միայն աւագի մէջ խրուող բարակ ոտերի ձայնը և արևի տաքութիւնից թազնուած թխերես բեգուին կանանցը ծածկող մետաքսեայ վարագոյրների խշխշոցը: Ամեն ինչ անզգայ դրութեան մէջ է, մինչև անգամ մարդիկ էլ անզգայ են դարձել:

Ճանապարհին կարաւանը պատահեց մի մեռնող արաբի. նրա կողքին ընկած էր շարունակ վազելուց վաստակած ձին. արաբը բ ու ը Ն ու ս ու մ փաթաթած գլուխը դրել էր իր ընկերոջ անշնչացած գիակի վրայ... Ուղտերն անուշադիր անց-

*) Մ ի ռ ա ժ — երեւթի հետ մենք կը ծանօթացնենք «Ազրիւրի» ընթերցողներին առանձին յօդուածով: Առ այժմ այսքան կ'ասենք, որ տաք անապատներում մարդու աչքին յանկարծ երևում են երկրնքում զանազան տեսարաններ, որոնք հրաշալի պատկերներ են կազմում երկնակամարի վրայ: Ծ. Խմբ.

նուժ էին սրանց մօտից: Մարդկանցից էլ ոչ ոք գլուխն անգամ չը դարձրեց դէպի այն կողմը, ուր մետաքսի տակից ազահաբար հետևում էին նրանց՝ անասլատում անօգնական մնացած արաբի աչքերը... Արդէն կարաւանը անցաւ: Միայն այն ծերունին, որ ամենից վերջն էր գնում, յանկարծ վալր եկաւ ձիից և մօտեցաւ արաբին:

«Ի՞նչ է պատահել քեզ, ի՞նչ կայ:»

— Զնւր, կարողացաւ միայն արտասանել մեռնողը: Ծերունին նայեց կարաւանին, որ դանդաղ քայլերով հեռանում էր. ոչ ոք չետ չէր նայում: Ծերունին գլուխն բարձրացրեց դէպի երկինք և այնտեղից յանկարծ մէկը, կարծես, մի միտք ներշնչեց նրան: Նա իսկոյն վեր բերաւ ուղտից ջրով լցրած տկերը... Առաջ լուացաւ մեռնողի երեսը և բերանը, յետոյ ջուրը մօտեցրեց նրան:

Մեռնողի գէմքը կենդանութիւն ստացաւ:

— Դու, Օ մ մ ի ա գ ն եր ի ց եղ ից ն էս:

«Այո՛... պատասխանեց ծերունին:

— Ես այդ իմացայ քո ձեռքի վրայ գտնուող նշաններէց... Ես էլ կամի գ ն եր ի ց ն էմ: Մենք անհաշտ թշնամիներ ենք...

«Անապատում, Աստուծոյ առաջ, մենք միայն եղբայրներ ենք: Խմի՛ր... Ես ծեր եմ, դու ջահիլ: Խմի՛ր և ապրի՛ր...»

Մեռնողն ազահուլթեամբ մօտեցրեց իր շրթունքները տկին... Ծերունին նստեցրեց նրան իր ուղտի վրայ...

«Գնա՛ և պատմիր ձերոնց Օ մ մ ի ա գ ն եր ի ց մէկի վրէժխնդրութեան մասին:

— Իսկ դո՛ւ:

«Բոլորը մէկ է, ես արդէն ծեր եմ, երկար չեմ ապրիլ:

— Գնանք միասին:

«Զի՛ կարելի. ուղտը փոքր է, այդպիսի ծանրութիւն տանել նրա ուժից վեր կրլինի:

Արաբը տատանւում էր: Բայց նա ջահիլ էր. նրան սպասում էր փառք, սէր... Նա լուռ ու մունջ նստեց... Կանգ առաւ...

— Դու ազգականներ ունի՞ս, հարցրեց նա:

«Ոչ, պատասխանեց ծերունին:

— Մնաս բարև:

Նա գնաց... Ծերունին երկար նայում էր նրա ետևից... Նա խաբել էր իր թշնամուն. նա որդիներ ունէր և նրա որդիները քաջ տղամարդիկ էին:

Կարաւանը անյայտացաւ հեռաստանում, որի երկարութիւնից մարդու տեսողութիւնը թուլանում էր... Արևի կիզիչ ճառագայթները կրակ էին թափում... Ծերունին փաթաթեց իր գլուխը ծածկոյթով և պառկեց, երեսը դէպի գետին դարձնելով:

Անցաւ մի քանի ամիս:

Նոյն ոսկեգոյն թմբերը փայլում էին անհուն տաքածութեան վրայ: Նոյն կարաւանը յետ էր դառնում: Ուխտաւորները, ինչպէս և այն անգամ, վերցրել էին վերջին օաղիսից երկու օրուայ ջուր... Քնաթաթախ բեգովինները օրօրւում էին յոգնած ուղտերի վրայ. բայց յանկարծ ուղեցոյցը կանգնեց...

«Այն թնջ է, ցոյց տուաւ նա հեռւում:

Ուխտաւորները նոյնպէս զարմանքով նայում էին դէպի այն կողմը, որ ցոյց էր տալիս առաջնորդը... Այնտեղ, անվերջ աւազների մէջ կանաչ էր երևում. այնտեղ բարձր, հրպարտ արմաւենիներ էին ծաղկում, շքեղ թփերի մէջ կարկաչահոս աղբիւր էր խոխոջում և սառն առուակների ուրախ քչքչոցը լցնում էր շրջապատող անապատի չարագուշակ լռութիւնը: Գոյնզգոյն ծաղիկները քնքուշ անուշահոտութեամբ կարծես սիրաբար բարևում էին յոգնած, վաստակած ուղևորներին: Առուակի մօտ ընկած էր գլխաւոր ծերունու յաւերժական մարմինը: Նրան վերցրին, մետաքսի ծածկոյթներում փաթաթեցին և տարան իր ցեղի օաղիսը:

Արաբների ասելով այդ նոր աղբիւրը իր սկիզբն առել է Ալլահի հրամանով այնտեղից, ուր աւազի մէջ է թափուել մի քանի կաթիլ ջուր ծերունի շէյխի տկից: Բեգոււնները այժմ այդ օաղիսը «գլխաւոր թշնամու աղբիւր» են կոչում:

* * *

Ա չեմ կարող նայել անփութ
Այն լեռներուն լաղթ, ալէզարդ,
Ուրկէ ուսան պապերս քաջ
Լինել անվախ, ապրել ազատ.

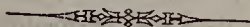
Դաւարագեղ այն ձորերուն,
Որ բնութիւնն է ճոխ օժտեր.
Այն սեպ ժայռին, այն սուրբ հողին,
Ուր հայրերիս ոտն է կոխեր.

Այն բերկրաւէտ մարգագետին,
Ուր գառն ու ուլ կը կալտեն.
Այն ծաղկառատ, պճնած հովտին,
Որ պարգև է հայուն երկրէն.

Այն պերճ, բերրի հանդ ու սրտին,
Որ եղբօրս ձեռքն է վարեր,
Ուր թափեր է նա հատի հետ
Ազնիւ ջանքի անգին շիթեր...

Ո՛հ, չեմ կարող նայել անյուշ,
Անփութ աչքով այդ բոլորին.
Ես կը սիրեմ նոցա անծիր
Մի վառ սիրով, սուրբ, երկնային:

ՇԱՆԹ

ԱՐԻՈՒԹԵԱՆ ԹԵԻԵՐԸ

(Ժօրժ-Սանդից փոփոխած)

I.

Օժ գետի հովտում, ներքին Նորմանդիայում, ծովից երեք մղոն հեռու, ապրում էին երկու ամուսիններ. նրանք բարի և առաքինի ֆրանսիացի գիւղացիք էին: Այդ երկու ամուսիններն իրանց ճակատի քրտինքով ձեռք էին բերել բաւականի լաւ կարողութիւն: Հարիւր տարի սրանից առաջ Օժի հովիտը շատ վատ էր մշակուած: Նա ներկայացնում էր համարեա մի երկար կանաչ անապատ իր անհամար խնձորենիներով. ուր որ նայէիր, ամեն տեղ մարգագետիններ էին երևում, երբեմն ընկուզենու փոքրիկ անտառի կամ պարտիզի ստուերի տակ երևում էին փայտէ տնակ կամ խուղ. այնտեղ քարը հազուադէպ է: Ինչ հոյակապ կովեր ունէին գիւղացիք, ի՞նչ անուշ իւղ էին ստանում, իսկ պանիրը մինչև անգամ նրանց մօտ մեծ հոչակ էր ստացել: Բայց որովհետև այն ժամանակ դեռ չըկային ոչ մեծ ճանապարհներ և ոչ երկաթուղիներ, իսկ հարուստ ամառանոցներ, որ այժմ պատել են ամբողջ ծովի ափը, ոչ ոք չէր շինում, ուրեմն հասկանալի է, որ գիւղացիք էլ չէին մտածել իրանց երկրի բարւոքման մասին:

Այն գիւղացին, որի մասին ձեզ պատմում եմ, ունէր «Դուսէ» (մեղմ, հանգարտ) մականունը, իսկ նրա կնոջ կոչում էին «Բօյրիկ-Դուսէտ»: Աստուած սրանց անզաւակ չըթողեց. սրանք ունէին շատ որդիք, որոնք իրանց ծնողաց պէս բարի, հանգիստ և աշխատասէր էին. նրանք գիշեր-ցերեկ առանց շտապելու աշխատում էին, ոչ մի ժամանակ ձեռքերը ծալած չէին նստում տանը պարապ-սարապ, նրանցից իւրաքանչիւրը աշխատում էր մի փոքր փող ձեռք բերել, որ ժամանակով գնի իր համար մի կտոր հող:

Բայց Դուսէն և Դուսէտը ունէին Կալլիկ մականունով և մի ուրիշ տղայ, որն ամենևին չէր աշխատում: Նա

ոչ թող կազմուածքի տէր էր, ոչ էլ հիւանդոտ, ալ ընդհակառակը, թէպէտ կաղ էր ծնուել, բայց փափիկ երես ունէր և շատ կարմրաթշիկ էր:

Անհնազանդ կամ ծուլ չէր էլ կարելի նրան անուանել, որովհետեւ նա գործից չէր վախենում. բայց նրա գլխում մի միտք էր ծագել—դառնալ նաւաստի: Իսկապէս Կաղլիկը չէր հասկանում «նաւաստի» բառի բուն նշանակութիւնը. և ինչպէս կը հասկանայ նրա պէս մի տասը տարեկան երեխան. բայց չընայելով նրա այդ հասակին, այդ միտքը նստել էր նրա գլխում:

Բայց առանց պատճառի չէր ծագել նրա գլխում այդ միտքը: Բանն այն էր, որ Կաղլիկն ունէր մի քեռի, որ իր մանկութիւնից ի վեր ճանապարհորդում էր աշխարհիս շուրջը վաճառականական նաւով. նա վերջին ժամանակներում գաղթեց նրանց գիւղի մօտ գտնուած Տրուվել աւանը, որտեղից շուտ-շուտ հիւր էր գալիս «Պուսէտների» մօտ և երկար ու բարակ պատմում էր երեխաներին ճանապարհորդութեան ժամանակ իր գլխին եկած անցքերը: Քեռու պատմածները տանում էին Կաղլիկի ուշքն ու միտքը. նա թէպէտ չըզիտէր թէ ինչ բան է ծովը, բայց գիշեր-ցերեկ նրա վրայ էր մտածում:

Ծովը նրանցից այնքան էլ հեռու չէր. ընդամենը երեք մղոն տարածութիւն կար, որը Կաղլիկի համար դատարկ բան էր—նա ման գալը սիրում էր. բայց ցաւն այն էր, որ նրա հօրը շատ էլ գիւր չէր գալիս որդու ճանապարհորդելու իղձը, բացի դրանից այդ կողմի գիւղացիները սովորութիւն չունէին առանց կարիքի թողնել գիւղը:

Կաղլիկի մեծ եղբայրները, երբ նրանց վարձում էին հարեանները՝ շուտ-շուտ գնում էին գանազան տօնավաճառներ, տանելով իրանց հետ ընդեղէններ, ծախելու թւչուններ. այդպիսի դէպքերում փոքրերն ամբողջ օրը արածացնում էին կովերին, իսկ երեկոյեան բերում տուն. այսպիսով Կաղլիկին երբէք չէր յաջողում ազատ զբօսնել: Այդ բանը նրան շատ տաղտկացնում էր և նա սաստիկ տխրում էր:

Կովեր արածացնելիս Կաղլիկը երբէք չէր զբաղւում ոչ մի

դործով — ոչ կողովներ էր հիւսում եղեգնից, ինչպէս իր փոքրիկ ընկերները, ոչ տնակ էր շինում հողից ու տաշեղներից. այլ բոլոր ժամանակ նստած կամ պառկած պլզում էր իր աչքերը ամպերի վրայ կամ նայում էր չուող թռչուններին, որոնք թռչում էին հեռու, ծովի մօտ, կամ այնտեղից — մի այլ տեղ:

«Երջանիկ թռչուններ, — մտածում էր Կաղլիկը, — նրանք ունեն թևեր, նրանք կարող են թռչել այնտեղ, ուր իրանց սիրտն ուզում է, նրանք այնքան տեսակ-տեսակ տեղեր են տեսնում, որ երբեք չեն տխրում»:

Միշտ հետամուտ լինելով չուող թռչունների կեանքին, նա վերջի վերջոյ ուսումնասիրեց բոլոր մանրամասնութեամբ նրանց վարքը, բարքը և սովորութիւնները: Նա բնականից մի փոքր վախկոտ լինելով, տնից այնքան էլ հեռու չէր գնում. այդ պատճառով էլ նրա հետաքրքրութիւնը շարժող առարկաները միայն թռչուններն էին: Մի անգամ նրանց դարձեալ հիւր եկաւ նրա քեռին. Կաղլիկը այլևս չը կարողաւ համբերել և կսլաւ քեռու ետիցը, որ նա տանի նրան իր հետ և ճանապարհորդի միասին աշխարհիս շուրջը:

—Ո՛ւր, քնչ քո խելքի բան է,—բացականչեց Հայրը ծիծաղելով.—Քո չօլախ ոտով ու վսխկոտ սրտով ծովը պիտի դուրս գաս:

—Ե՛, լաւ, դարձաւ Կաղլիկը քեռուն,—բան չ'ունէս, որ ընկել ես այդ վախկոտի հետ: Դա անցեալ տարի մինչև անգամ, տեսնելով մրոտ, սևացած ծխնելոյզ մաքրողին, նորան սատանայի տեղ ընդունեց և այնպէս վախեցաւ, որ քիչ էր մնում մկան ծակը մտնէր. իսկ սապատող դերձակից, որը միշտ մեր ընտանիքի շորերը կարում է, այնպէս վախենում է, որ, իմ արևը վկայ է, նրան տեսնելուն պէս՝ իսկոյն սարսափած գոռում է: Հէնց որ շունը ոռնում է, կամ կովը նրա վրայ մի փոքր խէթ նայում է և կամ թէ ծառից խնձորն ընկնում է գետնին—տղաս իսկոյն վախից ծլկում է: Ճիշտն ասած, դա ծնուած օրից վախկոտութեան թւեր ունի իր մէջքին:

—Այդ բոլորը կանցնի, բոլորը կանցնի,—պատասխանեց քեռի Լակալը,—ամեն մարդ մանուկ հասակում վախկոտութեան թւեր է ունենում իր մէջքին, բայց վերջը ուրիշ թւեր էլ են բանում:

Լակալի խօսքերը շատ զարմացրին Կաղլիկին:

—Ես ոչ մէկ թւ չ'ունիմ,—ասաց նա.—Հայրս ծիծաղում է ինձ վրայ, հա, երբ դուրս գամ ծովը՝ այն ժամանակ թւեր կը բանեն իմ վրայ, այդ չըգիտեմ:

—Դու քեռուդ հարցրո՛ւ, տես նա թւեր ունի՞ թէ չէ.—կատակելով նկատեց Հայրը,—տես թէ ունի, թող քեզ ցոյց տայ:

—Ի հարկէ ունեմ,—համեստութեամբ պատասխանեց Լակալը,—բայց իմ թւերն արիութեան թւեր են, որոնցով ես թռչում եմ վտանգների դէմ յանդիման:

Այդ խօսքերը խորը թափանցեցին Կաղլիկի սրտի մէջ:

Նրա ծովի վրայ մանգալու ցանկութիւնը շատ էր բարկացնում հօրը, որն անդադար կրկնում էր, որ այդ նրա խելքի բան չէ, իսկ լուռ և հանգիստ մայրը չէր համարձակում հակառակել իր մարդուն: Այդպիսով ծնողները վրձուեցին տալ Կաղլիկին դերձակութիւն սովորելու, որովհետեւ

նա ոյժ չունէր հող մշակելու, նա մանաւանդ որ դերձակութիւնը նրանց գիւղում օգտաւէտ մի գործ էր:

Ահա մի անգամ, երբ սապատող դերձակը եկաւ «Ռուսէտներին» մօտ, հայրը հիւրասիրեց նրան և ասաց.

— Լսիր, ձախլիկ-քարեկամ, (դերձակը այս մականունը ունէր, որովհետեւ նա կարում և բանում էր ձախ ձեռքով) այս տարի կարելու ոչինչ չ'ունենաք քեզ տալու: Արի, սիրելիս, իմ փոքր որդուն աշակերտ ընդունիր: Առաջին տարուայ համար, կարելի է վարձատրութիւն տամ քեզ սովրացնելու համար, իսկ եկող տարի քեզ նա կը հարկաւորուի մանր-մունր գործերի համար:

— Իսկ ի՞նչքան կըրտաս մօտաւորապէս, — հարցրեց դերձակը, խէթ-խէթ նայելով խեղճ Կաղլիկի վրայ, որը կանգնած էր նրա առաջ ո՛չ կենդանի, ոչ էլ մեռած:

Սապատող դերձակը կրկինէր մօտ յիսուն տարեկան. նրա ահագին ճաղատ գլուխը վարունգի էր նմանում. նրա երկու աչքն էլ ծուռ էին, երկու ոտն էլ կաղ, այնպէս որ մանգալու ժամանակ անգադար թեքւում էր այս ու այն կողմ, կարծես զսպանակի վրայ ամրացրած տիկին լինէր: Չչ նայելով իր ծուռ ոտներին, նա սաստիկ արագ էր վազում, իսկ կարելու ժամանակ նրա երկար ու ոսկրոտ ձեռքերն այնպիսի արագութեամբ էին գործում, որ անհնար էր հետեւել ասեղին. աւելացրէք դրան նրա մէջքի ահագին սապատը և նրա փալուն ու կատաղի աչքերը, և այն ժամանակ դուք կը հասկանաք՝ թէ ինչպէս էր վախենում երկչոտ երեխան իր ապագայ տիրոջից: Այդ առաւօտեան «ձախլիկը» մի կատարեալ հրէշ էր թւում Կաղլիկին և եթէ հայրը չը յանդիմանէր որդուն՝ թէ նա ծնուել է վախկոտութեան թւերը մէջքին, նա անպատճառ իսկոյն կը փախչէր այնտեղից:

Եւ ահա հայրը և «ձախլիկը» պայման կապեցին իրար մէջ և մի-մի բաժակ հին գինի խմեցին. յետոյ հայրը իսկոյն հրամայեց իր կնոջը պատրաստել Կաղլիկի իրերը, որովհետեւ դերձակը համաձայն էր աշակերտ ընդունել նրա որդուն, պահանջելով երեք տարուայ համար 18 էկիւ *):

*) Մի էկիւն արժէր 1 ու. 50 կ.: Այդ ֆրանսիական հին դրամ էր:

Միայն այժմ հասկացաւ խեղճ երեխան, որ պայմանը արդէն կապուած է: Ձաղլիկը չէր համարձակուիլ հակառակել հօրը, բայց երբ մայրը լալով շրջուեցաւ դէպի տան կողմը, որ դուրս գայ սենեակից, նա յուսահատուած ընկաւ նրա լետեկից և արտասուքից խեղդուելով բացականչեց. «Մայրիկ, մայրիկ, մի՛ թողնիր, որ ինձ տանեն»:

Բայց այդ բոլորէն «ձախլիկը» մեկնեց իր սարդի թաթերի նման երկայն ձեռները և բռնեց երեխային ճանճի պէս: Մի ակնթարթում զցեց նրան իր սապատի վրայ և երկու կռներով՝ բռնելով նրա ոտները, սղմեց նրանց կրծքին:

— Լաւ, լաւ, — գոչեց նա, վեր կենալով իր տեղից, — թող մայրը ամեն բան պատրաստի իր կարգին, իսկ մենք տու այժմ կը գնանք: Դիտեմ, մայրը ամբողջ մի ժամ հագիւ կը պատրաստի իր որդու չուլ ու փալաթը: Բոլորը կ'ուղարկէք ուղղակի Դիվի *), — դարձաւ նա հօրը, — ես երեք օր այնտեղ կը լինեմ: Ե՛յ պստիկ, — աւելացրեց նա, դիմելով Կաղլիկին, — խելօք նստիր և մի՛ ոռնալ, թէ չէ իմ երկար մկրատով լեզուդ կը կտրեմ:

— Դու դրան այնքան էլ մի հուսի տալ, — նկատեց հայրը, — դա բարի և հնազանդ երեխայ է:

— Շատ բարի, շատ բարի, — պատասխանեց դերձակը, — դուք սրա մասին միք մտածիլ, այդ իմ գործն է: Ես ազիզ պահածի հետ բան չունեմ, թէ չէ՝ մէկ էլ տեսաք, դուրս արեցի:

— Դէ թող մէկ համբուրեմ դրան, — ասաց զգացուած հայրը, — չէ՞ որ երկար ժամանակ չենք տեսնելու:

— Կը տեսնէք, ի՛նչ ես ասում. մենք միասին գալու ենք ձեզ մօտ բանելու: Սո՛ւս կաց, թէ չէ կը վերցնեմ, իմ արևը վկայ է, ու ներքեւ կը շարտեմ. Աստծուն է յայտնի, թէ դուք ինչ էք տալիս սրան սովորեցնելու վարձ — այդ փողով ապրուստ չի լինի:

Այս ասելով, «ձախլիկը» շտապ-շտապ դուրս գնաց և սկսեց վազել խնձորենիների ուղիով և փոշու թանձր ամպեր

*) Դիվի փոքրիկ նաւահանգիստ է Ֆրանսիայում, Լամանշ ջրանցքի վրայ:

բարձրացնել իր կաղ ոտներով: Սարսափած երեխան կամենում էր գոչել, բայց երկիւղից լեզուն կապուեցաւ և ատամները սկսեցին իրար զարնուել:

Նա գլուխը շրջեց դէպի տան կողմը և տեսնելով, որ մայրը դռան շեմքին կանգնած պարզում է դէպի նրան իր ձեռները, արտասուեցից խեղդուեցաւ:

«Մայրիկ», բացականչեց նա յուզուած. և մայրը բոլորովին գունատուած, ուշքից գնաց և ընկաւ իր մեծ որդու, Գրանսուայի կռների վրայ, որը բարկացած ու զգուած սրբտով հեռուից սպառնում էր սապատող-դերձակին իր բռունցքներով: Իսկ նրա համար այդ բոլորն երազ էր. նա իր չարագուշակ ծիծաղով, ինչպէս մի կախարդ, տանում էր խեղճ Կաղլիկին, տանում էր իր հայրական տնից հեռու, հեռու: Երեխան, տեսնելով որ մայրը վայր է ընկնում, կարծեց թէ թէ նա մեռել է. նրա սրտի բաբախումը իսկույն ընդհատուեց, գլուխը թեքուեց դերձակի դուրս ցցուած ուսի վրայ և ուշքից գնաց: Երբ սթափուեցաւ, նա միանգամից չը կարողացաւ իմանալ թէ որտեղ է գտնւում. նա տեսաւ, որ ինքը պառկած է աւազի վրայ, շրջապատուած եղեգներով, վայրի խոտերով և մացառներով: Մի փոքր վեր բարձրանալով, նա տեսաւ պառկած դերձակին, որը բարձր ձայնով խռմփացնում էր: Կաղլիկը մօտեցաւ նրան—նայում է և ո՛վ հրաշք. սապատողը քնած է միայն մի աչքով, իսկ միւսը բոլորովին բաց է: Կաղլիկը վախվիւսելով ձեռքը կամաց մօտեցրեց քնածի աչքին—բաց աչքը չէր ճպում: Բանն այն էր, որ դերձակը արդէն վաղուցուանից ոչինչ չէր տեսնում այդ աչքով և այդ պատճառով էլ նրա կողմը չէր ծածկւում քնած ժամանակ: Երեխան ստուգելով, որ դերձակը քնած է և չի կարող նրան բռնել, հանեց իր փայտե ոտնամանները և բռնիկ ոտներով կռուեցկուռ յայտեղից հեռացաւ զգուշութեամբ և այնուհետեւ սկսեց բոլոր ուժով ծլկել նապաստակի նման, որ ազատուի սարսափելի սապատողից: Նա սաստիկ յոգնել էր. կանգ առաւ և նայելով իր շուրջը նկատեց մի խիտ մացառ, մտաւ նրա տակ, պառկեց երկար խոտերի մէջ և տապկացաւ:

Չ'անցաւ մի ժամ, սապատող դերձակը զարթնեց քնից:

Տեսնելով Կաղլիկի փայտէ ոտնամանները, նա խկոյն հասկացաւ, որ զոհը դուրս է փախել իր ճանկերէց, և թունալից ժպիտը երեսին ասաց.

—Այ, քեզ լիմար երեխայ. ես հետքերից գիտեմ, որ նա փախել է Դիվի, իսկ ինքը, երևի, կարծել է թէ տուն կը փախչի: Նս նրա «օխտիցը» իսկոյն կը գամ և ցոյց կը առամ նրան թէ ի՞նչ է նշանակում փախչելը:

Սապատող դերձակը գտաւ իր էշը, որը նոյնպէս այլանդակ էր, ինչպէս իր տէրը, և որն արածուած էր մօտակայ թփերի մէջ, խփեց նրան երկար դագանակով և դիմեց դէպի քաղաքը, բզեւով էշին և ջրաղացի թւերի պէս շարժելով իր անճոռնի կռները:

II

Օրը միտնել էր արդէն, երբ Կաղլիկը վճռեց դուրս գալ իր փախստատեղից: Գարնանային երեկոն սովորականից հանգարտ ու տաք էր. հեռուից հասնում էին նրա տխանջին ինչոր տարօրինակ ձայներ. նա երկիւղից այնպէս էր կարծուած, թէ այդ զարհուրելի դերձակի փայտէ ոտնամանների թրընթրընկոցն է, բայց որքան երեխան առաջ էր գնում, այնքան պարզ ու որոշ էին դառնում այդ ձայները. վերջը նա իմացաւ, որ այդ ջրի վշշոցն էր: Մի փոքր առաջ գնալով, նա տեսաւ ծովը, որ ծածկուած է եղել մի քանի կարգ պատնէշներով: Քաղցից ու յոգնածութիւնից երեխան ընկաւ մի տեսակ ինքնամոռացութեան մէջ: Նրան այնպէս էր թւում, որ իբրեւ իրան մէջքին թւեր են բսնում, բարձրանում է օդի մէջ և կամաց թռչում է պատնէշների, մամռապատ, աւազի կոյտերի վրայով: Հեռու տեղին էր տալիս ծովը. մէկը միւսից բարձր հսկայական ժայռերը պատել էին նրա փքը. Կաղլիկը այնպէս էր զգում թէ թռչում է մի որևիցէ տեղ, սառը և աղի ջուրը սրսկւում է նրա մերկ ոտներին. նրան այնպէս էր թւում, թէ նա

անդադար թռչում է ու թռչում, և ինչ որ բարակ, փոքրիկ զանգակի նման ձայներ կանչում են նրան. վերջապէս նա դուրս եկաւ մի փոքրիկ ժայռի հրապարակ: Այդ ժայռի կատարին մի փոս կար, որը ծածկուած էր կակուղ մամռով: Երեխան ծալեց իր թևերը և այդտեղ պառկեց որ քնի: Քնած ժամանակ նա լսում էր, թէ ինչպէս ալիքները շառաչմունքով զարնւում էին ժեռոտ ավերին և թէ ինչպէս փոքր առ փոքր բարձրանում էր ծովը. նրա ականջին դարձեալ հասան ինչ որ ձայներ, որ ոչ օդի միջից էին և ոչ էլ ծովի ալիքների միջից: Նրան այնպէս էր թւում, թէ ինչ որ մէկը վերևը թռչում է և կամաց կայցնում թևերն իր երեսին: Բայց լուսաբացին հանգստացրեց երեխային խորը քունը:

Երբ նա զարթնեց, կարմիր արևը դեռ նոր էր բարձրանում արծաթի պէս մառախուղի տակից, որը գրկել էր ամբողջ ծովը: Կաղլիկը խսկոյն ոտքի կանգնեց և հիացած նայեց իր շուրջը: Նրա առաջ փայլում ու արեկոծւում էր կանաչագոյն ծովը, բայց տեղատուութեան պատճառով ջուրը ժայռից հեռացել էր բաւականի տարածութեամբ, այնպէս որ նա, ցած իջնելով, այժմ կարողանում էր ազատ անց ու դարձ անել ծովի անջուր լատակի խոնաւ աւազի վրայ և ալիքների դուրս ձգած խիտունները ժողովել, որոնցով նա նախաճաշիկ արեց:

—Ա՛հ, ուրեմն այս է ծովը. — մտածում էր երեխան, հետաքրքրութեամբ զննելով ամեն բան, ինչ որ ընկնում էր աչքին: Նա հեռու տեսնում էր նաւեր, մակույկներ, մինչև անգամ տեսաւ մարդիկ և առաքաստներ, որոնք փքւում, ուռչում էին քամուց: Հորիզոնի վրայ իրան երևաց մի ինչ որ շարժուող շինութիւն, որն աւելի արագաշարժ էր քան թէ մակույկները: Այդ առաքաստաւոր նաւ էր: Երեխայի սիրտը սկսեց բաբախել. «Երևի, այդ առաքաստաւոր նաւ է, ասում էր նա ինքն իրան: — Քեռիս, երևի, այդպիսի առաքաստաւոր նաւերով է ճանապարհորդել»:

Այդ չրտեսնուած բաները երեխային մոռացնել տուին սարսափելի դերձակին. յանկարծ աւազոտ ավերից լսուեցան մարդու ոտքի ձայներ: Յետ նայելով, նա տեսաւ, որ մի մարդ արագ քայլերով դիմում է դէպի նրան: Երեխայի սիրտը ճշմար

քեց երկիւղից. բայց երբ նա մի փոքր մօտեցաւ և Կաղլիկը նկատեց, որ իր եղբայր Փրանսուան էր, որը անցեալ օրը բռունցքներով սպառնում էր սապատողին, ուրախութիւնից վեր-վեր թռաւ և առաջ վազեց: Փրանսուան ատելով ատում էր դերձակին և գիտէր որ իր փոքր եղբայրը վախկոտ տղայ է:

— Ո՞րտեղից. — բացազանչեց մեծ եղբայրը, սիրով համբուրելով երեխային: — Հիմա առաւօտեան եօթ ժամն է: Մէթէ արդէն եղել ես Դիվում: Ո՞րտեղ ես գիշերել:

— Ա՛յ, այտեղ, «Սև ժայռի» վրայ, — ասաց Կաղլիկը:

— Ի՞նչպէս, «Մեծ կովի» վրայ, — հարցրեց եղբայրը:

— Ոչ, Փրանսուան, այդ կով չէ, այլ ժայռ է:

— Յիմար, դու լիմար. չէ՞ որ այդ բոլոր ժայռերը կոչւում են «Սև կովեր». ծովը մականթացութեան ժամանակ մինչև նրանց ստորոտն է հասնում: Ո՞րտեղ էիր նստած, ներքե՞, թէ վերև:

— Չը գիտեմ որտեղ, բայց ես գիշերել եմ այդ մեծ սև քարի վրայ, — կրկնեց երեխան: — Եւ ես չը խեղդուեցայ, որովհետև ինձ փրկեցին ծովի քաջքերը:

— Դէ, բաւական է դարդակ-մարդակ խօսես, — ընդհատեց նրան Փրանսուան: — Ի՞նչ քաջքեր, բան չունես, ոչ աշխարհիս երեսին և ոչ էլ ծովի մէջ քաջքեր չըկան: Քեզ ուղղակի փրկել է բախտի բերմունքը: Ծովը հանդարտ է եղել, իսկ եթէ բարձրանար — «Սև կովը» ջրի տակով կ'անէր և այն ժամանակ, բաւամ, դու էլ կը գնայիր վերին Երուսաղէմ:

— Ես երբէք չէի խեղդուիլ, — համարձակ պնդում էր երեխան, — ես կարողանում եմ թռչել: Դու չես հաւատալ, թէ ես ինչ լաւ թռչում եմ: Ես ամբողջ գիշերը թռչում ու լողում էի ալիքների վրայ:

— Քիչ խօսիր, — ծիծաղելով ասաց Փրանսուան, — դու, երևի, մինչև այժմ էլ զառանցում ես. նայիր, շորերդ բոլորովին չոր են, իսկ դու հաւատացնում ես, որ ամբողջ գիշերը լողալիս ես եղել: Ինչպէս երևում է, քաղցից ու ցրտից դու ինքնամոռացութեան մէջ ես ընկել: Ա՛յ, առ՝ մի քիչ հաց կեր, տանից եմ հետս վերցրել, ա՛յ, այս շիշի մէջ էլ գինի կալ, խմիր մի քանի կում և լետոյ ինձ մի լաւ հաս-

կացրու, ինչպէս կարողացար փախչել սապատող դերձակի ճանկերից:

Կաղլիկը ուրախ-ուրախ առաւ հացը և իր ոյժերը վերանորոգելուց յետոյ պատմեց ամենը, ինչ որ իրան պատահել էր:

— Զէ, բաւամ, մենք չենք կարող տուն վերադառնալ: Դու գիտես, թէ ինչքան յամառ է մեր հայրը: Նա քեզ իսկոյն կը քօթկի և անպատճառ կը տանի Դիվի չարագործ-սապատողի մօտ: Իսկ մեր մայրը իր արտասուքով մեզ չի օգնիլ: Աւելի լաւ է, գնանք Տրուվիլ քեռի Լակալի մօտ: Նա քեզ անպատճառ նաւաստի կը գրի իր ծանօթ նաւերից մէկի վրայ:

— Բայց ինձ նաւաստի չեն ընդունիլ, — տխրութեամբ պատասխանեց Կաղլիկը. — հայրիկն ասում էր, թէ կաղերը միայն ընդունակ են դերձակութեան:

— Խօսել չի հարկաւոր դրա մասին, գնանք Տրուվիլ: Այստեղ է, հեռու չէ, մեր քթի տակն է: Երեկոյեան ես կարող եմ էլի տուն վերադառնալ:

— Ե՛, լաւ, գնանք Տրուվիլ, — ուրախ-ուրախ ասաց Կաղլիկը: — Եթէ մայրիկն առողջ է, իսկ հայրիկն էլ ինձ վրայ չի մտածում, ինչ պիտի շինեմ տանը. աւելի լաւ է որ ես ծովը գնամ: Ծովն անշուշտ ինձ սիրում է: Տեսնո՞ւմ ես, ես այս գիշեր չը խեղդուեցի — նշանակում է որ նա ինձ խըղճում է:

Երեք ժամից յետոյ երկու եղբայրները հասան Տրուվիլ: Այն ժամանակ Տրուվիլը ձկնորսների մի աղքատիկ գիւղ էր. Լական իր եօթն որդկերանցով և իր ամուսնով ապրում էր այդտեղ, ծովափի մօտ գտնուած մի խրճիթում: Նա ունէր մականիկ, որն ամբարցած էր ծովի ափին: Նա մեծ սիրով ընդունեց երկու եղբայրներին և գովեց Կաղլիկին, որ նա գերադասել է նաւաստի կոչումը, իր կարծիքով, ատելի դերձակութիւնից. նա հիացաւ, երբ լսեց որ երեխան գիշերել է ծովափեայ ծայռի վրայ, երգուեց Աստծոյ անունով, որ ճակատագիրը սահմանել է նրան տանել իր կեսնքում ամեն տեսակ արկածներ և խոստացաւ նոյնիսկ հետևեալ օրը աշխատել Կաղլիկին նաւաստի ընդունել տալ արքունական կամ առևտրական նաւերից մէկի վրայ:

— Իսկ դու, սիրելիս, սուս ու փուս գնա՛ տուն, — ասաց նա Փրանսուային, — և տանը ոչ ոքի չ'ասես թէ՛ երեխան ինձ մօտ է։ Սապատող-ձախլիկը մինչև երեք ամիս չի գալ ձեզ մօտ, իսկ այն ժամանակ արձակ-համարձակ կարելի կը լինի յայտնել հօրը, որ եթէ նրա փոքր որդին հակառակ հօր կամքին նաւաստի է մտել, թող գտնէ նա մխիթարուի նրանով, որ երեխան խոյս է տուել մի օրուից դերձակից ծեծուելու ստորութիւնից։

Փրանսուան շնորհակալութիւն յայտնեց իր քեռուն նրա տուած բարի խորհուրդի համար, յանձնեց Կաղլիկին մօր ուղարկած շորերի կապոցը, նոր օտանմանները, մի քսակ սև փող, մի փոքր էլ արծաթ և իրանից էլ աւելացնելով երկու ոսկէ դրամ ու համբուրելով եղբօր երկու թշերը, ճանապարհ ընկաւ տուն։

Քեռի Լակալը շատ բարի և առաքինի մարդ էր։ Նա Աստուծոյ տակին միայն մի սլակասութիւն ունէր — սիրում էր կոնծել։ Բայց նրա կինը մի կատարեալ կախարդի էր նմանում՝ բարձրահասակ, նիհար, կեղտոտ, լի փաթթոցը գըլխին։ Բացի դրանից նա այնպէս երկար մօրուս ունէր, որ հեռուից տղամարդու էր նմանում։ Կաղլիկի ընդունելը բոլորովին նրա սրտովը չէր. հանաք բան է, այնպիսի մի մեծ ընտանիքում մի աւելորդ մարդ էլ կերակրել։ Նա համարում էր երեխայի ամեն մի կերած սխառութիւն և բարձրաձայն նրան «աչքածակ» էր անուանում։

Քեռուն չըլաջողուեցաւ Կաղլիկին ընդունել տալը. ամենքը մերժում էին ընդունել նրան կարճահասակ և կաղ լինելուն սխառաւով։ Ուր որ նրան տանում էր քեռին, ամեն տեղ էլ միւսնոյն պատասխանն էին տալիս. «Խնչներիս է սլէտք մեզ այդ չօլախը»։

Լակալ քեռակինի զահլան գնում էր նրանից և ամեն սլաւկելիս կատաղած ասում էր իր մարդուն.

— Ե՞րբ պէտք է մենք ազատուենք քո այդ աչքածակ-աղ-գականից, ճշմարիտ համբերութիւնս բոլորովին հատաւ։ Աղաք դերձակը ճրովիլով պիտի անց կենայ. նա գնում է Հօնֆլեր ասլրանք առնելու։ Յանձնիր նրան դերձակին։ Փչա-

ցած երեխաներին քօթակ է հարկաւոր. իսկ «ձախլիկը» փորձուած մարդ է, նա շատ լաւ գիտէ սաստել երեխաներին:

Խեղճ Կաղլիկը ամբողջ մարմնով սառնառու զգաց, երբ լսեց այդ սարսափելի խօսքերը: Լակալն իր որդեկեանցով պառկել էր յատակի վրայ, իսկ Կաղլիկին, ինչպէս մի հիւրի, տեղ էին տուել չարդախի վրայ, որտեղից նա փոքրիկ լուսամտով լսում էր ներսի խօսակցութիւնը: Կաղլիկն զգուշութեամբ վեր կացաւ, նալեց լուսամուտից որ տեսնի թէ՛ այնտեղ է արդեօք այն շարժական սանդուղքը, որը քեռակինը երեկոյեան դրել էր չարդախը բարձրանալու համար: Սանդուղքը չըկար: Վերադառնալով իր տեղը, նա սկսեց ազատուելու մի հնար մտածել:

— Գոնէ ծովը բարձրանար մինչև իմ լուսամուտը, — մտածում էր նա, — այն ժամանակ ես աներկիւղ սրտով կը ցատկէի ալիքների մէջ, և շատ կարելի է ես չըխեղդուէի, որովհետև ծովն ինձ սիրում է»...

Նա շտապ-շտապ սկսեց կապել իր իրերը, բայց քունը յաղթում էր նրան, գլուխը ակամայ դարձեալ ընկաւ բարձի վրայ. յանկարծ բարձրացաւ սաստիկ քամի և սկսեց թրըխ-թրիկացնել լուսամուտի կիսաբաց դռնակը, օդի միջից լսելի եղան միւսնոյն բարակ ձայները, որ լսում էր երեխան ժայռի գլխին. «Մեզ հետեւիր, մեզ հետեւիր. ծովի՛ մօտ, ծովի մօտ. մի՛ քնիր, այ երեխայ, պարզիր թւերդ և թռի՛ր»: Կաղլիկի սիրտը կրկին սկսեց ուրախութիւնից թնդալ, նրան այնպէս էր թւում, կարծես թէ կրկին թւեր են բսնում մէջքին: Ինքն էլ չ'իմանալով իր արածը, երեխան մտաւ նեղ լուսամուտով, ձեռները ձգեց նաւի կայմին, որը յենւած էր ձկնորսի խրճիթի կտրին, և որի վրայ աղաւնիներ էին թառում, յաջողութեամբ ցած իջաւ գետին և մի քանի րոպէից յետոյ հասաւ քեռու մակոյկին:

Մակոյկից հաստ շղթան ամրացրած էր ափին և կողպած կողպէքով. մակոյկը չըկարողացաւ նրան ազատելու հենար դառնալ, մնում էր միայն — փախչել: Կաղլիկը, շնորհիւ պարզըկայ գիշերին և փոքր ի շատէ՛ ծանօթ ճանապարհներին, շտապ քայլերով դիմեց դէպի պատնէշների և այն

Ժայռերի կողմը, որոնց Ֆրանսուան «Սև կովեր» էր անուանում: Այդ բոսպէից սկսւում է նրա ծովի ավերիւն թափառելը: Երկար թափառելուց յետոյ, նա հասաւ մի քարայրի, որ գտնւում էր Ժայռի մէջ: Երեխան մեծ զարմանքով այնտեղ տեսաւ մի քարէ կոպիտ նստարան և խարոյկի հետքեր: Երևի, այնտեղ մի Ժամանակ մարդիկ են ապրելիս եղել, բայց երևի շատ առաջ, որովհետեւ քարայրի մուտքի առաջ գտնուած կանաչ խոտերի վրայ մարդու ոտների հետքեր չէին երևում:

Քաղցր քնից յետոյ, Կալլիկը միւս օրն առաւօտեան գրնաց մօտակայ Վելլիէ գիւղը հաց գնելու, յետոյ նա գոհ սրտով կրկին վերադարձաւ իր քարայրը. երևակայելով թէ այդ իր թաղաւորութիւնն է, ուր պիտի նա անց կացնի իր ամբողջ կեանքը: Զեզ ծիծաղելի կը թուայ, որ մի տասներկու տարեկան երեխայ, որի զբաւնում երկու-երեք էկիւ փող կար, կարծում էր թէ այդ կրթաւականոնայ իրան մինչև իր կեանքի վերջը: Հէնց ասէնք թէ՛ նա իր հետ շատ փող էր վերցրել, բայց չէ՛ որ նրան շոր ու ոտնաման էր հարկաւոր, իսկ այդ անապատ տեղում բացի վայրի խոտից, մամուռից ու ծաղիկներից, ոչինչ չէր բսնում: Վերջապէս նա ինչ պիտի անէր, երբ ցուրտ ձմեռը գար: Ինչով կը կերակրուէր, որտեղից նա կը ճարէր անուշահամ ջուր: Զրմոռանաք որ անգրագէտ երեխայ էր, նա ոչինչ չէր իմանում և մինչև անգամ մտածելու սովորութիւն չուներ. նրա համար միայն մայրն էր մտածում ու հոգում, և նա ակամայից կարծում էր թէ մայրն այնտեղ, իր մօտն է, իսկոյն իր որդու համար արգանակ կ'եփի, իսկոյն անկողինը կը պատրաստի. նա հազարից մի անգամ էր միայն լիշում, որ ինքը յաւիտեան պիտի մնայ անապատում, բայց այդ խօսքը լաճախ կրկնելով, նա ընտելացաւ դրան և ուրախ էր որ փախաւ դերձակից:

Քարանձաւը շատ գիւր եկաւ Կալլիկին. նա ամեն երեկոյ վերադառնում էր այնտեղ, ինչպէս իր տունը, կերակրւում էր Վելլիէ գիւղում գնած հացով ու իր Ժողոված խիունջներով. նա խմելու համար այն ջուրն էր գործ ածում, որ

գտնուում էր ծայրերի մօտ գտնուած փոսերում, որովհետեւ արեգակի ճառագայթներից անհետանում էր ծովի ջրի աղի և դառն համբ: Երեխան շատ ափսոսում էր որ իրանց կովերից գոնէ մէկն այնտեղ չէր: «Եթէ ես մի կով ունենայի,—ասում էր նա,—ես այստեղ շատ ուրախ կ'ապրէի»:

Բայց չ'անցաւ երեք օր, նա սկսեց մենակութիւնից սաստիկ տխրել: Մանաւանդ նա գիշերները շատ էր վախենում: Խնչ տեսակ երազներ ասէիր, որ նա չըտեսնէր: Նա միշտ երազում տեսնում էր չար սապատող-գերձակին, իր հօրը, որ բարկացած մտնում էր քարայրը և հայհոյում էր նրան: Սառը քրտինքը ծլծլում էր երեխայի մարմնից, նա վեր էր թռուչում խելագարի նման իր անկողնուց, որ ինքն էր պատրաստել փափուկ մամուռից և խոտերից, մի քանի բոլբոլէ մնում էր նա նստած իր տեղում, աշխատելով հանգստացնել ինքն իրան: Բոլորից վատ էր այն գիշերը, երբ ծովի վրայ փոթորիկ էր և անձրեւը շիթ-շիթ թափւում էր երկնքից: Խորհրդաւոր ձայները նրան հանգիստ չէին տալիս. երեխային աւելի անհանգստացրին այն ձայները, որ անդադար կրկնում էին. «գիգիււիտ, գիգիււիտ», որ Փրանսերէն նշանակում է տասնութ: Այսինքն այն 18 լիւրը, որ Կաղլիկի հայրը խոստացաւ վճարել գերձակին իր որդու առաջին տարուայ սովորեցնելու վարձը: Այժմ երեխան այնպէս էր համոզուել, որ չար գերձակը քաջք է դառել և յանդիմանում է նրան խլած 18 էկիւի համար:

Առաւօտեան մօտ փոթորիկը հանդարտուեցաւ, անձրեւը զովացրեց գետինը, բոլոր խոտերը և տերեւները ծածկուեցան ջրի փայլուն կաթիլներով. լուսաբացին քարայրից շատ մօտ լուռեցան կովի բառաչոց, այծի մկրկոց և շների հաջոց: Կաղլիկը մի փոքր սիրտ առաւ, մտածելով որ իրանից մօտիկ մարդկային բնակութիւն կայ և ինքը մենակ չէ այդ անապատում: Բայց և այնպէս «գիգիււիտ, գիգիււիտ» ձայները հետզհետէ աւելի բարձր էին հնչում նրա ականջին, կարծես գերձակների ամբողջ մի համքարութիւն էր ծաղրում Կաղլիկին:

Խեղճը կուչ եկած պառկած էր և վախենում էր տեղից

շարժուել, և երբ օրը բոլորովին լուսացաւ, նա դուրս եկաւ այրից, նայեց իր շուրջը, բայց ոչ ոքի չըտեսաւ, բացի ծովային թռչունների երամից, որոնք գիշերելով պատնէշների վրայ, այժմ պատրաստուում էին ճանապարհ ընկնել հեռու:

Կայտառ եղտիւրիկները իրանց զմրուխտէ թւերով ուրախ ուրախ պտտւում էին վերև, նրա գլխին, զանազան տեսակ կտցարներ արագութեամբ թռչում էին նրա մօտով, իսկ մի մեծ ծաղկալից ճա՛յ՝ գլուխը դրած մէջքին և ոտները ձգած, կամաց լողում էր օդի մէջ և ողորմելի ձայնով կանչում էր:

Կաղիկը չըգիտէր այդ թռչունների անունները, որովհետև իրանց գիւղում ոչ լճակ կար և ոչ էլ գետ, այդ պատճառով էլ նա չըկարողացաւ գլխի ընկնել, որ գիշերը նրան անհանգստացնող ձայները կտցարներն էին հանում:

Օ՜ գետի հովտի գիւղացիները շատ սնահաւատ էին և հաւատում էին զանազան բարի և չար քաջքերի, ուրեմն շատ պարզ է, որ Կաղիկն էլ վարակուած կլլինէր իր ծնողաց նախապաշարմունքներով:

Թարգմ. ՅԱՐ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆՅ

(Կը շարունակուի)

ԳԻՏԱԿԱՆ ՋՐՈՅՑՆԵՐ

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ *)

Փոքրիկ ընթերցող, նայիր շուրջդ, տես ինչպէս ամեն տեղ եւուում է կեանքը: Այո, ամեն տեղ, թէ խիտ, տնանցանելի անտառներում, թէ տափարակ մետաքսէ կանաչով ծածկուած դաշտի վրայ, թէ մերկ, կարծես մեռած ամառի անասլատում և թէ ծովերի ջրերի թափանցիկ, կապոյտ տարածութեան մէջ: Ամեն տեղ և ամեն կողմ, ուր հայեացքդ ձգելու լինիս, կը տեսնես որ ինչ որ շարժւում է մի տեղ: Կը նկատես մի բան, որ ուր որ շտապում, առաջ է դնում, միւս տեղ մի ուրիշ բան, որ ում որ սպասում է, մի երրորդ տեղ մի բան, որ մէկին հալածում է:

Ահա, մի տեղ քո առաջ բացւում է ջրի պարզ, վճիտ մակերևոյթը: Տես ինչպէս զեղեցիկ, ինչպէս խաղաղ է ծովը: Երբեմն կընկատես որ այդ ծովի երեսին կոհակ կոհակ ալիքներն անցնում են և շուտով անյայտանում են: Բայց դու հաւատ մի ընծայիր այդ քիչ, ըստ երևութիւն երևող հանգստութեանը. ախր ի գուր տեղը չեն ասում որ ջրի այն տեղից վախեցիր, որ ոչ խշշում է և ոչ փշշում: Ապա մի լաւ նայիր այդ հանգիստ ծովի խորքը—այդ ինչ սարսափելի կռիւ է տեղի ունենում այդտեղ, որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ կեանք:

*) Գիտական զրոյցները շարունակուելու են տպագրուել այս տարի «Աղբիւր» ընդեր համաժողովում:

Ահա մի կողմից երևաց մի ինչ որ վիթխարի հրէշ, որի ամհհի լայնացած բերանի մէջ տեղաւորուած են սուր, շատ սուր անթիւ ատամներ—և մտնը մտնը ձկներն ու ծովային խեղճ կենդանիները վախից մի կողմը թափուեցին: Բայց սրանով չը վերջացաւ բանը: Հրէշաւոր բերանը փակուեց և մտնը մտնը ձկների մի մեծ, շատ մեծ խումբ խորասուզուեցաւ տկուլ ձկան անկուշտ որովայնում: Այս բաւական չէ, էլի նոր թշնամի, էլի նոր վրտանդ կայ: Մի չըտեսնուած, ինչ որ հսկայ-սարդ է լողում: Սա իր երկայն ոտներն ձգել է կանոնաւոր ձեռնափայտերի պէս, իսկ ոտների ծայրին ունի սուր սուր ժանիքներ, որոնց լայնանալն ու սեղմուելը մարդուն վախեցնում է: Հա, զգուշացիր, ծովային թագաւորութիւնն է այդ: Չես կարող ազատուել այդ խորամանկ որդգայթներից-կենդանի ունելիքների ճանկերից, հսկայ-խեցեղեսնի նախաճաշը կը դառնաս:

Իջնենք, ցած գնանք մի փոքր ներքե: Ինչ զարմանալի տեսարան: Ինչ որ սպիտակ, թափանցիկ կարծես դոնդողից կազմուած գընդակներ և զանգակներ լինին, որ միակերպ շարժւում և առաջ են գնում մէկ ամբողջ խմբերով և մէկ էլ առանձին առանձին: Յանկարծ սլացաւ երկայն, շատ երկայն և սղոցաձև մի ձուկ,

դիպաւ պատահմամբ այս կամաց կամաց շարժուող դանդաղներէից մի քանխին և իսկոյն ցրուեցին այս խեղճերը: Կենդանին ոչնչացաւ, և սպիտակ կտորտանքը ներքեւ, դէպի ջրի յատակը գնալով, ճանապարհին ընկան բերանը բաց լողացող ձկների և խեցգետինների փոքր, որոնց համար անսպասելի կերպով այդպէս հրաշալի ճաշ պատրաստեց անճոռնի սղոց-ձուկը: Այն ինչ մնացած կենդանի դանդաղները բոլորովին չը չփոթուեցին սղոց-ձկան անժամանակ այցելութեամբ և շարունակոււմ են իրանց դրօսանքը, այս ու այն կողմը տարուբերելով իրանց պէս թափանցիկ իրանց շօշափելուկ թաթիկները: Եւ ինչի համար են նրանք այդ անուռ: Բնա ինչ անեն: Չէ որ նրանք էլ ուտել կուզեն: Միշտ հօ գանաղան հրէշների բերանը չեն ընկնի, հարկաւոր է որ իրանք էլ որս որսան: Եւ հէնց սրա համար փռոււմ են նրանք իրանց կարթանման թաթերը այս ու այն կողմերը, դէպի իրանց են քաշում ջրային այն կենդանիներին, որոնք իրանցից փոքր և թոյլ են և անխիղճ կերպով լափում են նրանց...

Իջնենք դարձեալ ներքեւ, աւելի խորը և մենք ծովի յատակին կը հասնենք: Այստեղ կարծես թէ աւելի խաղաղ է: Ամբողջ յատակը ծածկուած է ջրային բազմաթիւ բոյսերով, որոնց մէջ շատերը գնդաձեղի գնդիցն էլ փոքր են, կան ի հարկէ և հսկայական, մեր այգիների և անտառների ծառերի պէս մեծերը: Այս, իրաւի սա մի ջրի տակի անտառ է, հրաշալի, բազմատեսակ, գեղեցիկ անտառ: Այստեղ ևս, ինչ

որ մի բան եռում է, այստեղ էլ կեանք կայ, այստեղ էլ կան թէ հալածողներ և թէ հալածուողներ, թէ ճնշողներ և թէ ճնշուողներ: Բայց կրկնում ենք, այստեղ կարծես թէ աւելի հանգիստ է: Գուցէ այն պատճառով, որ ծովի յատակի բնակիչներն անշարժ, նստակեաց են, և մէկ տեղ նստած են իրանց համար, կարծես թէ գետնից բուսած լինին: Ուշադրութեամբ նայեցէք ջրի տակի քարերին. ինչ տարօրինակ ծաղիկներ կան նրանց վրայ: Ինչպէս գեղեցիկ են նրանք. ինչ գոյնզգոյն են. Բայց սրանք ոչ թէ ծաղիկներ, այլ կենդանիներ են: Ինչպէս թէ կենդանիներ, կասէք դուք: Այո, կենդանիներ, որոնք իրանց ամբողջ կեանքում կալած են այդ քարերից և գոյացած նոյն կենդանի գոնդողից, որից շինուած էին և այն—յիշում էք—լողացող գնդակներն ու դանդաղները, և որոնց այնպէս վերաւորեց անճոռնի ե երկայն քնթանի սղոց ձուկը: Միշտապիւր, իմ փոքրիկ ընթերցող, ամենը կիմանաս, կիմանաս և ծաղիկներին նման կենդանիների մասին: Ախր, այժմ այսպէս միայն յիշեցի սրանց, նրանց մասին յետոյ կը խօսեմ. չէ որ քեզ հետ միայն այսօր չը պիտի խօսեմ, այլ յետոյ էլ:

Բայց գիտե՞ս ինչ կասեմ քեզ, արի ծովը թողնենք, թող նա ինչպէս ուզում է, խաբէսըրէ իր կեղծ գեղեցկութիւնով. մենք հիմա գիտենք որ նա խաղաղ չէ և կեանքը նրա ջրերի մէջ եռում է և կռիւն անդադրում ընթանում: Աւելի լաւ է գնանք անտառը, խիտ,

անանցանելի անտառը: Այնտեղ ահագին ծառեր կան—բոլորն էլ առասպելական հսկաներ: Նրանք շատ խիտ կերպով ճիւղաւորել են իրանց ճիւղերը, և տերեւներից ու ճիւղերից մի հովանի է ձգուել գետնի վրայ, որի վրայ մագլցում և ոլորւում են հազար ու մի տեսակ սողուններ:

Մի նայիր, տես այս ծառի ուղիղ ունը. նրան ահագին օձը այնպէս է չրջապատուել, կարծես թէ նրա հետ բուսած լինի: Օձը քրնած է: Բայց քիչ առաջ, բերանը բաց արած՝ նա յամուռ հայեացքով նայում էր ինչ որ գեղեցիկ թռչունի վրայ, որը կարծես թէ մեխած լինելով՝ չէր կարողանում իր աչքը նրանից հեռացնել և շուտրած սպասում էր թէ ինչ կըլինի սրա վերջը: Օձն ուշքի եկաւ, յանկարծ գլուխը դէպի շուտրած որսը ուղղեց և թշուառ զոհը մի ակնթարթում կլանուեցաւ:

Բայց այս ինչ աղմուկ, չնջիւն և ճայթոց լսուեց յանկարծ: Այդ խեղկատակ կապիկներն են, որ հաւաքուել են որսի գնալու և յափշտակութիւն անելու: Բայց ո՛ր: Այ, մօտակայ սիմիոգը սերմանած դաշտը. նայեցէք ինչ զգոյշ և խորամանկ կերպով նրանք ճիւղից ճիւղ են թռչկոտում, տեսէք ինչպիսի ուշադրութեամբ նրանց առաջնորդը կանգ է առնում և ահանջ դնում ամեն մի չնչին խըշխըշոցին, ինչպէս կասկածաւոր կերպով նա նայում է իր շուրջը և նախազգուշացնում իր ընկերներին սպառնացող վտանգից: Բարի ճանապարհ, այ, խեղկատակ-ան-

պիտան կապիկներ: Չէ՞ որ դուք էլ ուտել կուզէք: Ի՞նչ էլ ուզում էք քաթին ունենալ կեանքի խընջոցից:

Բայց ահա խաղաղ խշշոցը վերջացաւ, և սարսափելի աղմուկ ու դղրդիւն լսուեց, որին հետեւեց յուսահատական մռնչիւն և բառաչիւն: Ըհը, բայց այս ինչ ամենհի հրէշ է ընկած: Հէնց իսկական սար է կարծես: Ազգում փնչացնում է, կենդանի սիւների պէս ոտների վրայ առաջ է գնում, վիթխարի գլուխը թափահարում է և սրաւնալի կրնճիթը՝ այս ու այն կողմը շարժում: Իսկ սրա յետեւից գնում են մի քանի անճոռնի, բարձրահասակ կապիկներ, անտառային մարդիկ, ձեռքներին մեծ մեծ դադանակներ և նրա կնճիթին խփում են: Բայց ինչո՞ւ: Ինչ վնաս տուեց նրանց ամենհի կենդանին: Ինչպէս թէ ինչ վնաս. նա ինչպէս համարձակուեցաւ նրանց կալուածները մտնել: Ի՞նչ իրաւունքով նա յանդգնեցաւ պոկել ջահիլ ճիւղերը և պտուղները այն ծառերից, որ անտառային մարդկանց են պատկանում, այդ սարսափելի հօրեյլա-կապիկներին: Գողը արժանի է պատժի: Առաջ վազեց վիթխարի կենդանին, ոտնատակ տուեց իր գօրեղ թաթով ամեն ինչ և ի հարկէ, չիմացաւ էլ թէ ինչքան դժբախտութիւն պատճառեց խեղճ բանուոր մըջիւններին: Այս անճոռնի թաթն անցաւ մըրջիւնների բնի վրայով, աւերեց նրանց հրաշալի քաղաքը և սպանեց, ոչնչացրեց հազարաւոր մըջիւններ: Շփոթուեցին բանուոր - մըջիւնները, վտղվեցին ամեն կողմեր

և նորից սկսեցին իրանց կիսաքանդ տունը շինել: Ի՞նչ անես,—կեանքը այսպէս է: Կեանքը շատ զրկանքներ և դժբախտութիւններ է բերում: Ուզում ես ապրել,—կռուիր կեանքի հետ, աշխատիր, մի յուսահատուիր: Դեռ միւս կողմից էլ անիծուած մըջիւնակերն է սպառնում, որի քիթը կարծես ժապաւէն լինի և լեզուն մածուցիկ խէժ: Իրաւ որ անիծուած անասուն... Ինքը մի մեծ կենդանի չէ, բայց խորամանկ է անպիտանը, կընստի մըջիւնների բնի մօտ և դուրս կը ցցէ իր երկայն լեզուն: Իսկ մըջիւնները խօսյաքան խելք չունին որ իմանան բանն ինչումն է, հա՛ փաթաթուած են լեզուի վրայ ամեն կողմից: Իսկ մըջիւնակերն էլ նստած՝ ապաստւում է մինչև որ այդ խելօքների մեծ բաղմութիւն կը փաթաթուի իր լեզուի վրայ, որից յետոյ լեզուն ներս է քաշում և հարիւրաւոր մըջիւններ իր փորն ածում: Ահա թէ ինչպէս են ապրում խելճ մըջիւնները: Բայց միայն մըջիւնները չեն, որ այդպէս հալածուած են ապրում. ամեն մի անասուն, ամեն թռչուն, ամեն մի թիթեռ, ամեն մի փոքրիկ կենդանի իր դարձն ու ուրախութիւնն ունի: Ինչո՞ւ երբ հեռու գնում, վերցնենք առիւծը և արծիւը. ահ, սրանց թագաւորներ են հուշակելւոյց սրանց վրայ էլ դատաստան ու պատիժ կայ: Թող առիւծը կռիւ մտնի վազրի հետ կամ նրա վրայ լաւ ոլորուի ահագին, ութ արշինանոց օձը, այն ժամանակ դժուար է ասել թէ ո՞րը կը յաղթէ:

Նւ չէ որ միմիայն ոյժը չէ, որով կարելի է կռուել յարձակուողի

հետ և պաշտպանուել: Վերցնենք օրինակի համար ջայլամը. սա մի ահագին թռչուն է, որ մէկ սաժէն բարձրութիւն ունի: Ճշմարիտ է, ուժեղ է այս թռչունը, բայց վախկոտ է և յիմար: Նրան ի՞նչ հարկաւոր է ոյժ: Բնութիւնը նրան այնպիսի արագաքայլ ոտներ է տուել, որ ջայլամը՝ երբ սկսէ արագ վազել, ոչ մի ձիով նրան չես կարող հասնել: Կամ թէ չէ՝ վերցնենք մի տեսակ բզէզ, որ փոքր է և ռաբաձիկ է կոչւում: Անշուշտ կը հարցնես ընթերցող, ինչու այնպիսի ծիծաղելի անուն են տուել դրան. — ռաբաձիկ: Հէնց այնպէս: Հէնց որ այդ բզէզին կը սկսէ հալածել մի ուրիշ բզէզ, որին շատ հրճուացնում է այդ առաջին բզէզի ուտելը, նա իսկոյն այնպիսի դարչահոտ հեղուկ կը սրսկէ սրան, որ վերջինը մի քանի քայլ էլ առաջ կը գնայ և յանկարծ պոկւի, յետ կը դառնայ: Ինչին է պէտք ռաբաձիկին ոյժ, քանի որ առանց այդ էլ նա ում ուզում է՝ իրանից հեռացնում, քշում է: Ահա հէնց այսպէս, կեանքի մէջ ամեն բան ուժով չի կարելի անել, պէտք է նաև մի որևէ ուրիշ բան: Վերցնենք ոգնին: Շան հետ նա ի՞նչ կարող է անել: Բայց եթէ կուշ գայ կծիկի պէս, նա կը սրէ, կը ձգէ իր սուր, սուր ասեղները և ոչ մի շուն բան չի կարող անել. միմիայն իր համար կը կանգնի ոգնու մօտ և քամու վրայ կը հաջի, մինչև որ կը ձանձրանայ և հեռանալով՝ ոգնուն հանգիստ կը թողնէ:

Կամ թէ չէ՝ օրինակի համար վերցնենք մի ուրիշ կենդանի, որ

զրահակիր է կոչուում: ձիշա որ լաւ անուն է: Կարծես թէ հին դիւնորական լինի, պինդ զրահի մէջ հազնուած այս կենդանին չըջապատուած է ամուր, ոսկրեայ կեղևով, որ կազմուել է ոսկրէ փոքրիկ թիթեղային կտորներէց. ոսկրեայ այս խուփը ունի առանձին անցքեր՝ գլխի, ոտների և փոքր պոչի համար: Նշանաւոր է դարձեալ այն հանգամանքը, որ այս անասունը ոգնու պէս կարող է կծկուել և այդպիսով պաշտպանել իր գլուխն ու ոտքերը՝ յարձակուող թշնամուց:

Բայց սրա մասին երկար չենք խօսիլ, իր ժամանակին և իր տեղում ամեն բան կասուի:

Իսկ այժմ կաւերացնենք դարձեալ մի քանի խօսք: Այս, առիւծի սուր սուր ճանկերը, արծուի և բազէի սուր և կեռ կտուցը, ոզնու ասեղները, զրահակրի ոսկրէ հագուստը, արջի և դայլի ուժեղ և սուր ատամները, ռմբաձիգի

գարշահոտ հեղուկը, օձի անշարժ, շուարեցնող հայեացքը, փղի և բօա օձի սարսափելի ոյժը, կատուի և վագրի հանդարտ, անխելի քայլուածքը, լողացող զանգերի շարժուն ժապաւէնները, ջայլամի արագավազ ոտքերը, կապիկների գողութիւնը իրանց առաջնորդի իշխանութեամբ, մրջինակների երկար և մածուցիկ լեզուն,—բոլորը, այս բոլորը շատ և շատ պէտքական է կենդանիներին իրանց կեանքի համար, որին յարձակուելու, որին պաշտպանուելու համար: Ուղում ես սպրե՛լ պաշտպանի՛ր քեզ այդ ամենով, ինչով որ կարող ես, որովհետեւ քեզ վրայ կը յարձակուին ուրիշները, ապրել ուղենալու ցանկութեամբ: Կենդանիների աշխարհի օրէնքը այսպէս է:

Վ. ԼՈՒՆԿԵՎԻՉ

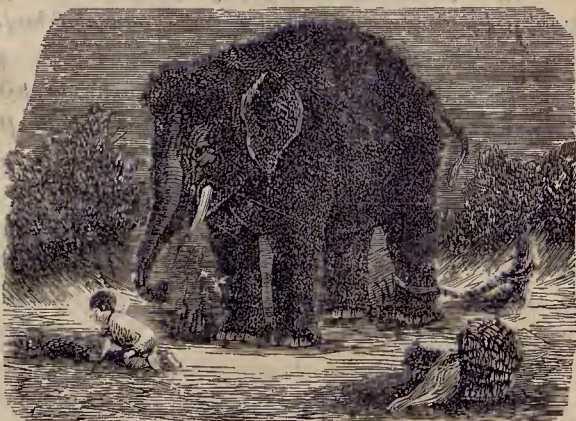
(Ձեռագրելից Թարգ. Կ. Գ. Ի. Լ. ՆԱՋԱՐԵԱՆ)

Ա Յ Լ Ե Ւ Ա Յ Լ Ք

Փ Ի Ղ - Դ Ա Յ Ե Ա Կ Ը

Հնդկաստանում մի աղքատ կին, երբ աշխատելու էր գնում, իր փոքր որդուն թողնում էր փղի խնամքին, և այս ամեհի հաստամորթ կենդանին մեծ սիրով էր կատարում իրան յանձնած գործը։ Այնպես էր խնամում և օրօրոցը գցում երեխային, ինչպես որ հասկանում և կարողանում էր։ Երեխան չէր սիրում մի տեղում մնալ և ուզում էր որ շարունակ զբաղեցնեին իրան։ Հէնց որ մենակ էր մնում, իսկոյն սկսում էր բղավել։ Երբեմն անասունի ոտերի տակն էր ընկնում, երբեմն էլ այն ծառի ճիւղերում, որի տերևներով փիղը սննդւում էր։ Այսպիսի դէպքում փիղ-գայեակը զարմանալի զգուշութեամբ հանում էր կնճիթով երեխային, կամ հեռացնում էր ինչ որ նրան արգելում էր։ Եթէ երեխան չոչելով հեռանար, այն մի-

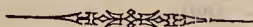

ջոցին ուժգին կը մեկնէր իր կնճիթը և ճարպիկութեամբ յետ կը նոտեցնէր չարածճի երեխային իր տեղը։ Փիղն այնպէս ընտելացաւ իր մեծացրածին, որ կերակրին բոլորովին ձեռք չէր տալիս, եթէ երեխան մօտը չը լինէր։ Երբ երեխան քնում էր, փիղը կնճիթով նրա ճանճերն էր քշում։ Այս կերպ հաւտարմութիւն անհաւատալի չի թուալ նրան, ով որ տեսել է թէ Հնդկաստանում ինչպիսի բարեկամական յարաբերութիւն կալ փղի և փղատիրոջ ընտանիքի մէջ։

Փիղն ապրում է նրանց հետ անբաժան, ուտում է միևնոյն հացը և խմում է միևնոյն ջուրը, ինչ որ ընտանիքի անդամները ուտում և խմում են։

Ձ Ո Ի Կ - Մ Ո Մ

Հիւսիսային Ամերիկայում՝ Ալեասկա թերակղզու ավերից մօտիկ գտնուում են ահագին քանակութեամբ փոքրիկ ձկներ՝ մի քառորդ արշինից փոքր ինչ աւել երկայնութեամբ։ Այդ ձկան մարմինը սաստիկ չաղ է և թափանցիկ. նրա ճարպը սաստիկ նման է խոզի ճարպին և ոչ մի հոտ չունի։ Թերակղզու բնակիչները այդ ձուկը չորացնում են և չորացած գործ են ածում մոմի փոխարէն. ահա ինչու նրան անուանում են ձ ու կ - մ ո մ (candle fish)։ Այդ տեսակ մոմը վառւում է առ նուազն չորս ժամ և շատ պայծառ լոյս է տալիս։ Ուժգին քամին անգամ դժուարութեամբ է հանգցնում այդ մոմը։

ՋՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

Թ Ո Ւ Ա Բ Ա Ն Ա Կ Ա Ն Խ Ն Դ Ի Ր

5) Մի վախճանուած վաճառականի հաշւեգրքում հետեւեալ հաշիւն էր գրած. ծախուած է... կտոր մահուդ, իւրաքանչիւր կտորը 49 ռ. 36 կ., ստացուած է... 7 ռ. 28 կ.։ Այդ տողում թանաք էր թափուել և ծածկել էր թէ կտորների թիւը և թէ ստացած գումարի առաջին երեք թուանշանները։

Հարց՝ կարելի է արդեօք չը ջնջուած թուանշաններից իմանալ թէ որչափ կտոր էր ծախուած և ամբողջ ստացուածի գումարը որքանի էր հասնում։

~~~~~

Հ Ա Ն Ե Լ Ո Ւ Կ Ն Ե Ր

Առաջ. Լևոն Մելիք-Ղադայեան

6). Առաջինն այն, առանց որի ոչ մի բան համ չունի, երկրորդը—մեծ թիւ, իսկ ամբողջը—ամսագիր։

~~~~~

Առաջ. Լևոն Մելիք-Ղադայեան

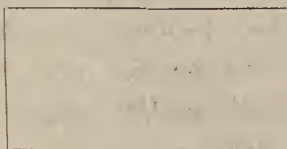
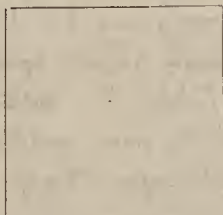
7). Առաջինը—ազգ, երկրորդը—խաղալու թուղթ, երրորդը բնակարան։

~~~~~

8). Գտէք վեց թիւ, որոնցից իւրաքանչիւրը երեք թուա-

նշանից բաղկացած լինի և որոնք գլխիվայր շրջուած լինելով՝ հաւասար լինին գտած թուերին:

9). Նկարեցէք առանձին թղթի վրայ ներքև զետեղածի նման մի քառակուսի: Այդ քառակուսին պէտք է բաժանել երկու այնպիսի մասերի, որոնց իրար կողքի դնելով՝ ստացուի ուղիղ անկիւնների մի ձև:

10). Առաջարկ. Մ. Նաւ.

(Հանաք)

Հաւր բնից դուրս թռչելով
Խիստ բարձրաձայն է կարկաչում.
Առէք, տեսնեմ ո՞վ մանուկներ,
Հաւն իր ձուին թնչ է ասում:

Նախընթաց № I-ի թուաբանական խնդրի, բերուսի և հանելուկների բացատրութիւնը:

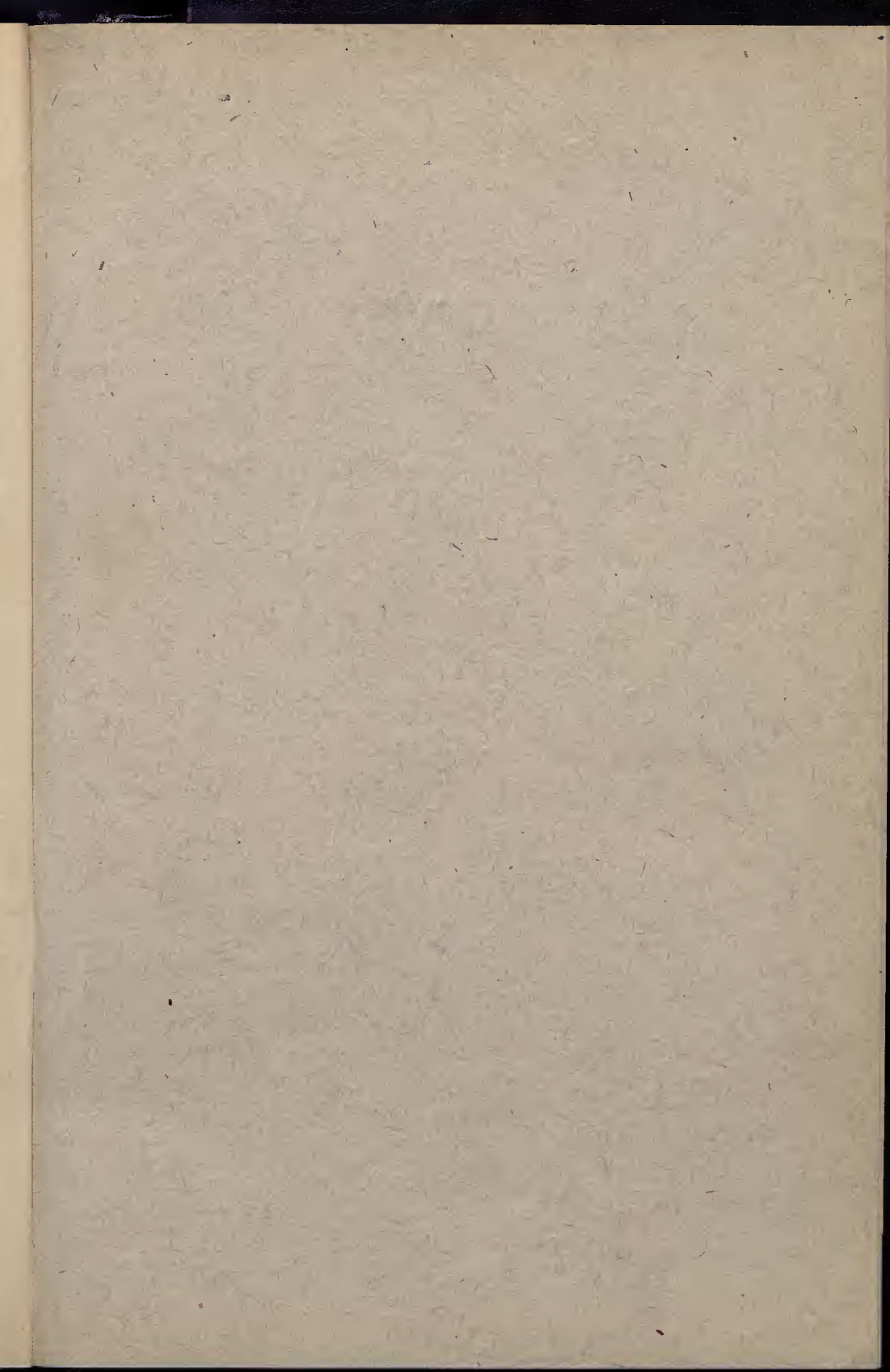
1. Թուաբանական խնդիր: Խանութպանը 25 ռուբլի վնաս կրեց: Այդ խնդրի լուծումն վերին աստիճանի պարզ է, թէև դժբախտաբար, ինչպէս երևում է՝ մեր ընթերցողներից ոչ մինը չէ վճռել, որովհետև ոչ մէկից մինչև այսօր լուծումն չենք ստացել:

Բաւական էր, եթէ մեր ընթերցողը իրան հարց առաջարկէր, արդեօք թնչի խանութպանը վնաս կրեց. չէ որ նրանից, որ 25 ռուբլիանոց թղթադրամը կեղծ էր, ուրեմն եթէ դա կեղծ չը լինէր, խանութպանը ի հարկէ վնաս չը պէտք է կրէր, պարզ է ուրեմն՝ որ վնասը կարող էր հաւասար լինել միմիայն 25 ռուբլուն:

2. Բերուս

Ուս (ուս) — ամ (365 օր) — են — քիսա — ն — հրաժեշտ է. Ուսումն ամենքիս անհնաժեշտ է:

3. Հանելուկ... զալիս է: 4. Հանելուկ. Կայծ — ալ, կայծալ: Ժամանակ. Խմբ. Բժ. Դ. ԼԻՍԻՅԵԱՆ. Հրատ. Տ. Նազարեան.

ՀԱՐՈՒՆԱԿԻՈՒՄ Է 1893 ԹԻԱԿԱՆԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԻՒՆԸ

պատկերագարդ **ԱՂԲԻԻՐԸ** եւ **ՏԱՐԱԶԸ** կը հրատարակեն
մշտական աշխատակցութեամբ պ. պ. Գաբրիել Միրզոյեանցի եւ
Ստեփան Լիսիցեանցի, նոյն ծրագրով եւ դիրքով.

Տարեկան բաժանորդագինն է՝ «Աղբիւրինը» 3 ռ., իսկ «Տարազինը» 6 ռ., ամսական «Աղբիւրինը» — 30 կ., «Տարազինը» — 50 կ.: Տարւայ ընթացքում ընծաներ կըստանան միմիայն «Աղբիւր» եւ «Տարազ» միասին ստացող տարեկան բաժանորդները, վճարելով ճանապարհածախք 4 եօթը կողմէ կանոց մարկա: Ամսական բաժանորդները եթէ ցանկանան տարեկան բաժանորդ դառնալ, վճարում են նորից ամբողջ տարւայ բաժանորդագինը: Լոյս տեսաւ առաջին ընծան՝ Գրիգոր Արծրունու մեծագիր պատկերը:

Ապառիկ ոչ ոքի չի ուղարկւում. ուսուցիչները, ուսանողները եւ աշակերտները գրւելով «Աղբիւրին» եւ «Տարազին» բաժանորդ, կարող են վճարել մաս մաս — 7 ռ. մարտին 2 ռ. մայիսի 1-ին:

Հասցէն. Тифлисъ, Редакція иллюстр. журн. Агбуръ къ Таразъ, իսկ արտասահմանից՝ Tiflis-Caucaes
Rédaction des jour. illustrés Agbur կամ Taraz.